

Les relacions internacionals durant la Guerra Freda (1945-1991)

Alberto Pellegrini

PID_00147589

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Final de la Gran Aliança i començament de la Guerra Freda (1945-1953)	7
1.1. Definicions i teories de la Guerra Freda	7
1.2. Un nou món bipolar	8
1.2.1. Els Estats Units	9
1.2.2. La Unió Soviètica	10
1.2.3. L'Europa occidental	11
1.2.4. L'Europa central i oriental	12
1.2.5. L'Àsia oriental	12
1.3. L'eclosió de la Guerra Freda	13
2. La carrera nuclear i el naixement del Tercer Món (1953-1963)	23
2.1. Final dels imperis colonials i aparició dels no alineats	23
2.2. L'escalada armamentística	26
3. De la coexistència pacífica a la distensió (1964-1976)	34
3.1. El camí de la distensió	34
3.2. Els conflictes de l'Orient Mitjà	39
4. Refredament de relacions i caiguda del comunisme (1976-1991)	42
4.1. La nova escalada de la tensió	42
4.2. El col·lapse del comunisme	44
4.3. La Xina comunista	48
Glossari	51
Bibliografia	53

Introducció

L'etapa de la història contemporània que va des de la conclusió de la Segona Guerra Mundial fins a l'enderrocament de l'URSS es caracteritza per una extrema complexitat, fruit sobretot de la dimensió veritablement global de les relacions internacionals a partir de 1945.

Al costat de la Guerra Freda, en efecte, van aparèixer tota una sèrie de nous fenòmens (descolonització, emergència de noves potències mundials, conflictes devastadors, intents de ruptura del bipolarisme) que van contribuir a configurar tant l'etapa en qüestió com la nova fase de la política mundial que es va obrir a partir de 1991.

Per aquesta raó, hem cregut convenient centrar-nos, en el text, sobretot en l'anàlisi de les dinàmiques internacionals, amb una especial atenció en la difícil relació entre les dues superpotències al llarg de tota l'etapa considerada. D'altra banda, també hem procurat ampliar la mirada a altres escenaris mundials, emmarcant els fenòmens anteriorment esmentats en el complex panorama internacional de la segona meitat del segle XX.

Objectius

L'estudiant, en acabar l'estudi d'aquest mòdul, haurà d'haver assolit el següent:

- 1.** Haver entès les dinàmiques que, a partir de 1945, van portar a l'enfrontament entre la Unió Soviètica i els Estats Units, i les prioritats estratègiques que guiaven les decisions de les dues superpotències, tant a Europa com a l'Àsia oriental.
- 2.** Saber traçar un quadre, encara que sigui sumari, dels principals processos descolonitzadors a Àsia i a Àfrica, havent entès les diferències entre descolonització britànica i francesa.
- 3.** Conèixer les etapes de l'evolució política dels Estats Units i l'URSS, i les raons que van portar totes dues superpotències a apostar pel camí de la distensió als anys setanta.
- 4.** Haver entès les causes del nou refredament de relacions dels anys vuitanta i les dinàmiques –tant internes com internacionals– que van portar a l'enderrocament del comunisme.

1. Final de la Gran Aliança i començament de la Guerra Freda (1945-1953)

1.1. Definicions i teories de la Guerra Freda

Les relacions internacionals durant els quaranta-cinc anys que van seguir la conclusió de la **Segona Guerra Mundial** van estar dominades pel conflictiu enfrontament entre les dues superpotències que van emergir com a grans triomfadores en acabar-se la contesa el 1945: els **Estats Units** i la **Unió Soviètica**. Aquest enfrontament –conegut com a **Guerra Freda**– es va caracteritzar pel seu abast global, i va portar a la pràctica la divisió del món en dos blocs totalment antagònics i ben definits (l'occidental, o capitalista, i l'oriental, o comunista), tendents cada un a augmentar el seu poder i a expandir la seva seguretat a costa de l'altre. Per aconseguir aquests objectius, els dos blocs van recórrer a gairebé tots els mitjans a la seva disposició (propaganda, subversió, competició tecnològica, espionatge, guerres indirectes), encara que sense arribar mai a un conflicte directe entre les forces armades de les dues superpotències. D'aquí ve la cèlebre afirmació de l'intel·lectual francès **Raymond Aron**, que va definir la Guerra Freda com a

"Guerra improbable, pau impossible."

Per explicar l'aparició d'aquest enfrontament, els historiadors i els politòlegs han desenvolupat moltes teories diferents, que tanmateix es poden classificar segons tres escoles ben definides i diferenciades:

- **L'enfocament tradicionalista** (representat per autors com **Herbert Feis** i **William McNeill**) va dominar les primeres interpretacions historiogràfiques sobre el naixement de la Guerra Freda. Segons aquesta escola, la major part de la responsabilitat del conflicte va recaure en l'actitud agressiva i en la voluntat expansionista de la Unió Soviètica en la immediata postguerra; en canvi, la política exterior nord-americana s'hauria caracteritzat per una actitud passiva i conciliadora per a evitar qualsevol enfrontament almenys fins a 1947, quan finalment el presumpte expansionisme estalinianà va acabar per forçar una resposta per part de Washington.
- Als anys seixanta, d'altra banda, va sorgir una nova interpretació sobre la Guerra Freda, bàsicament com a resposta al fins llavors enfocament tradicionalista dominant. Segons els **revisionistes** (com **Gabriel Kolko** o **Lloyd Gardner**), el desencadenament del conflicte va residir fonamentalment en l'actitud profundament antisoviètica i anticomunista de la diplomàcia nord-americana: les accions que els Estats Units van dur a terme, ja abans de 1945, responien a una voluntat precisa de limitar la influència de Mos-

Lectura suggerida

Raymond Aron (1989). *Paz y guerra entre las naciones*. Madrid: Alianza.

cou i, en general, de les forces d'esquerra, al món. Per això, els autors revisionistes creuen que la política exterior soviètica, després de 1945, va respondre bàsicament a criteris defensius, en resposta a l'explícita agressivitat dels nord-americans.

- **L'enfocament més modern**, el d'historiadors com **John Lewis Gaddis** i **Vladislav Zubok**, constitueix una síntesi entre les dues escoles esmentades anteriorment. Els postrevisionistes (que, a diferència dels seus predecessors, van poder consultar també les fonts documentals soviètiques arran de la desaparició de l'URSS el 1991), neguen que fins l'any 1947 els Estats Units haguessin mantingut una diplomàcia passiva envers Moscou, i subratllen a més la utilització, per part de Washington, de diferents mitjans per a defensar els seus interessos estratègics, econòmics i polítics. Tanmateix, i a diferència dels revisionistes, no creuen que les motivacions americanes fossin guiades exclusivament per consideracions antisoviètiques, ni que l'actuació de Moscou a l'Europa oriental respongués únicament a raons defensives.

1.2. Un nou món bipolar

La conclusió de la Segona Guerra Mundial, a més d'enormes traumes humans, materials i morals, va deixar rere seu una total reorganització de les relacions internacionals, que a partir de 1945 van ser dominades per l'enfrontament entre els dos blocs antagònics occidental i oriental. Tanmateix, la bipolarització successiva ja es va començar a forjar durant el conflicte, i és el resultat tant de les decisions preses en les conferències interaliades, com dels mateixos resultats de la guerra. Els líders aliats es van plantejar el problema de la reorganització del món encara que el conflicte no s'havia acabat, i, en una sèrie de cimera i de conferències al màxim nivell, van establir les pautes que haurien de portar al nou ordre internacional per a la postguerra. Així, el futur de l'Àsia oriental va quedar decidit en la **conferència del Caire** (novembre de 1943), en la qual el *premier* anglès **Churchill**, el president nord-americà **Roosevelt** i el líder xinès **Jiang Jieshi** van remarcar la voluntat de treure al Japó totes les seves possessions colonials.

La destinació d'Europa, en canvi, es va establir en les decisives –i més problemàtiques– **cimera de Teheran, Ialta i Potsdam**. En la primera (novembre-desembre de 1943), **Roosevelt, Churchill** i el líder de l'URSS **Stalin**, a més de decidir la futura invasió de França, van fixar les noves fronteres de Polònia, i van garantir així el control soviètic sobre els països de l'Europa oriental. Un control que va quedar confirmat en la successiva **conferència de Ialta** (febrer de 1945), quan els Tres Grans van decidir la divisió d'Alemanya en quatre zones d'ocupació, i a més van garantir a França un paper en el repartiment. Stalin, per la seva banda, va assegurar la seva posterior intervenció en la guerra contra el Japó, i la participació soviètica en la futura Organització de les Nacions Unides, que va néixer arran de la **conferència de San Francisco** (abril de

Lectures suggerides

Herbert Feis (1960). *Between War and Peace: The Potsdam Conference*. Princeton: Princeton University Press.

Gabriel Kolko (1974). *Políticas de guerra: el mundo y la política exterior de los Estados Unidos, 1943-1945*. Barcelona: Grijalbo.

John Lewis Gaddis (1989). *Estados Unidos y los orígenes de la guerra fría: 1941-1947*. Buenos Aires: Grupo Editor Latinoamericano.

Els Tres Grans a Ialta

Font: http://es.wikipedia.org/wiki/Archivo:Yalta_summit_1945_with_Churchill,_Roosevelt,_Stalin.jpg

La conferència de Moscou

Una altra conferència fonamental va ser la de Moscou (octubre 1944), en la qual Churchill i Stalin es van repartir les influències dels seus països en l'àrea balcànica. Stalin va garantir la prominència dels interessos britànics a Grècia, a canvi del reconeixement del control soviètic sobre Romania, Bulgària i Hongria.

1945), quan quaranta-sis països van prendre part en la creació de l'organisme que hauria de mantenir la pau i la seguretat després de la guerra. L'última cimera que va veure reunits els triomfadors de la guerra, en vigílies de la rendició japonesa, va ser la de **Potsdam** (juliol-agost de 1945). En aquesta conferència, malgrat els acords que s'hi van assolir (sobre la demarcació de les zones d'ocupació d'Alemanya, sobre els judicis als criminals nazis, la transferència de poblacions i les reparacions de guerra), es van començar a manifestar les primeres evidents friccions entre Stalin i els líders occidentals (l'inexpert neopresident nord-americà **Truman** i el debilitat Churchill –després substituït per **Attlee**–) sobretot pel que fa al destí de Polònia.

Totes aquestes cimeres es van complementar –pel que fa a la reorganització del món de la postguerra– amb les conseqüències de les mateixes operacions militars dutes a terme pels aliats.

Així, la **divisió d'Europa** va ser el resultat tant dels acords interaliats com de les ofensives angloamericanes (a l'oest) i soviètiques (a l'est), i el control nord-americà a l'**àrea del Pacífic** es va deure sobretot a l'absoluta preponderància dels Estats Units en la derrota final del Japó.

1.2.1. Els Estats Units

En finalitzar la contesa, els Estats Units del nou president **Truman** havien emergit com a **primera potència del globus**. La seva economia s'havia recuperat plenament –també gràcies a l'esforç bèl·lic– dels efectes de la Gran Depressió, i mantenia una superioritat aclaparadora en l'escena mundial; els seus exèrcits estaven desplegats als cinc continents i, gràcies a les seves immenses forces aèries i marítimes, podien intervenir en totes les àrees del planeta. La seva indiscutible superioritat tecnològica (de la qual la més evident expressió va ser la bomba atòmica) s'acompanyava d'una creixent influència cultural, incrementada pel paper de llibertadors que els seus soldats exercien en moltes àrees, i per un indubtable predomini diplomàtic exercit per mitjà de les noves institucions mundials.

De fet, mentre que en l'àmbit interior Harry Truman s'enfrontava a la reconversió econòmica del país, i intentava seguir endavant amb un ambiciós pla de reformes socials que finalment no va arribar a prosperar, en la política exterior els Estats Units van assumir plenament el seu nou paper de potència hegemònica.

A diferència de 1919, els nord-americans es van implicar activament en la reorganització de la postguerra; es van proposar com el baluard de la democràcia i, en pocs anys, van construir un verdader imperi mundial. L'experiència anterior havia demostrat que la seguretat dels Estats Units s'havia de defensar participant en el nou ordre mundial, no optant per l'aïllacionisme.

Encara que el procés no fos immediat (el 1945 hi havia plans per a una ràpida retirada de les tropes nord-americanes d'Europa), la creixent sensació d'inseguretat suscitada per les accions diplomàtiques soviètiques va afavorir l'adopció d'una política exterior destinada a "contenir" la que es percebia com una **amença comunista**. La visió de Roosevelt d'un món en què els interessos divergents dels dos blocs podien coexistir amb la cooperació internacional estava deixant pas a una lògica de contraposició i d'enfrontament.

1.2.2. La Unió Soviètica

Després de quatre anys de lluita, la Unió Soviètica havia aconseguit una **vic-tòria aclaparadora** contra Alemanya. El 1945, l'Exèrcit Roig controlava tota l'Europa oriental, i constituïa la força terrestre més formidable que s'havia vist fins llavors. El paper soviètic en la victòria aliada havia estat fonamental i garantia un immens prestigi al país de Stalin. Tanmateix, el cost havia estat terrible: més de vint milions de morts, enormes devastacions i una economia arruïnada i dependent dels ajuts nord-americans. A més, les esperances d'una humanització del règim més gran es van veure immediatament frustrades: Stalin va mantenir el seu ferri control sobre la política soviètica; va procedir a ferotges purgues interiors a favor de mantenir el seu absolut poder, i va imposar un brutal ritme de reconstrucció econòmica basat en la planificació quinquennal i en la preferència atorgada a la indústria pesant. Es pot subratllar, malgrat tot, que el model soviètic, el 1945, gaudia d'un fort atractiu, i constituïa de fet una alternativa al model capitalista liberal representat pels Estats Units:

L'heroic esforç dels seus soldats i dels civils, el desprestigi de les antigues classes dirigents liberals i la mitificació de l'URSS com a bastió de l'antifeixisme contribuïen que milions de persones miressin Moscou com un referent per a construir una societat nova i més igualitària per a la postguerra.

Conscient de tot això, i de la seva immensa força militar, l'URSS es va disposar així a exercir un paper de fonamental importància en l'escena política internacional, i obertament es va proposar com a superpotència alternativa als Estats Units. Tanmateix, en un primer moment, Stalin no semblava mostrar-se partidari ni d'un enfrontament explícit amb el bloc occidental, ni d'una expansió comunista immediata per tot Europa. Convençut de la superioritat i de

Vegeu també

Podeu veure el subapartat 1.3, "L'eclosió de la Guerra Freda (1945-1953)".

l'inevitable triomf final del socialisme, davant un capitalisme que ja havia mostrat anteriorment la seva debilitat, i desitjós de mantenir, si més no a curt termini, la pau amb els angloamericans (l'ajuda dels quals continuava necessitant per a la seva malparada economia), el dictador es va abstenir d'actes d'oberta hostilitat envers els occidentals, i a l'Europa oriental controlada pels seus exèrcits es va decantar, almenys fins a 1947, per la constitució de fronts nacionals en què els comunistes governessin en coalició amb altres partits.

Europa el 1945

1.2.3. L'Europa occidental

Els països de l'Occident europeu, malgrat haver patit una devastació menys important en la contesa respecte als de l'est, no van deixar d'experimentar profundes transformacions polítiques, econòmiques i socials a partir de 1945. Els dirigents de preguerra, desacreditats pel seu fracàs a l'hora d'oposar-se al nazisme i, de vegades, per la seva posterior col·laboració amb els alemanys, es van veure desplaçats a favor de nous actors: en el marc d'una recuperació de les institucions democràtiques, es pot parlar d'un ascens general de les forces progressistes, que van imposar en molts casos les seves prioritats en l'agenda política dels diferents països. Els **partits socialistes, comunistes i democristians** van ocupar així el buit deixat pels conservadors tradicionals: van compartir sovint les responsabilitats de govern els primers anys de la postguerra, fins

El cas britànic

Una excepció parcial a la general transformació política de l'Europa occidental va ser el Regne Unit, on les tradicionals estructures parlamentàries van sobreviure sense gaire traumes a la guerra. Tanmateix, l'apogeu de l'esquerra també va arribar a Londres. El 1945 el laborista Clement Attlee va derrotar Churchill en les eleccions, i el seu govern progressista va dur a terme, els anys següents, un ambiciós pla de reformes econòmiques i socials enfocades a la realització d'un estat del benestar, seguint l'exemple del *New Deal* rooseveltian dels anys trenta.

que les lògiques de la Guerra Freda van acabar per imposar les seves exigències, van apartar els comunistes de les majories parlamentàries i van marcar un general **gir a la dreta** de les forces democristianes.

1.2.4. L'Europa central i oriental

Teatre de furibundes batalles al llarg de gairebé tota la guerra, el 1945 gairebé tota l'Europa centreoriental estava sota el control dels soviètics (a excepció de Grècia, on una sagnant guerra civil oposava els monàrquics conservadors a les guerrilles comunistes), i va veure llavors com l'alliberament del jou nazi no va ser seguit de la instauració d'una verdadera democràcia (democràcia que, sigui dit de passada, tampoc no estava gaire arrelada a la zona abans del 1939).

Les transformacions respecte de l'ordre de preguerra, tanmateix, van ser fins i tot més radicals que les que es van donar a Occident: les velles elits van desaparèixer, víctimes de la guerra o de la depuració posterior; milions de persones –entre les quals totes les minories alemanyes que poblaven les regions orientals– van ser expulsades de les seves llars i noves forces polítiques es van fer amb el control dels diferents estats.

Els **comunistes**, les idees dels quals seduïen àmplies masses de camperols i d'obrers, es van començar a apropiari gradualment, gràcies al **suport de Moscou** i a eleccions pilotades, les estructures de poder. En els ja esmentats *fronts nacionals* es va garantir el control dels ministeris clau (com els de l'Interior i el de la Guerra, que els consentien dirigir les forces de policia i els exèrcits), es van dedicar, amb els seus temporanis aliats, a dur a terme ambiciosos reformes agràries que van trencar amb la tradició latifundista de la regió.

1.2.5. L'Àsia oriental

Els canvis derivats de la guerra no van ser menys importants, ni menys traumàtics, a l'Àsia oriental que a Europa. En una àrea que va veure combats devastadors al llarg de molts anys, i on els patiments humans no van ser inferiors als dels europeus, 1945 va representar el final d'una època i el començament d'una altra. Encara que els efectes del conflicte també es van fer sentir a **Indoxina** (on les antigues potències colonials havien estat derrotades pels japonesos, abans que la rendició nipona els tornés les seves possessions), especialment rellevants van ser les conseqüències per als dos països més grans de la zona, el Japó i la Xina.

Al **Japó**, la derrota va constituir, a més del final de les pretensions imperials, un verdader trauma nacional. Ocupat per les forces nord-americanes, el país es va veure sotmès a un radical procés de transformació política, econòmica i social, amb la construcció d'una democràcia parlamentària i l'enderrocament

Excepcions

Val la pena destacar dues notables excepcions en el procés general de conquesta del poder per part de les forces comunistes. A Txecoslovàquia, les eleccions de 1946 –a diferència d'altres, substancialment lliures– van donar la majoria relativa (38%) al KSC de Klement Gottwald, que es va convertir en el primer president del Consell comunista lliurement elegit. A Iugoslàvia, on l'alliberament dels nazis es va deure en gran part a l'acció dels partisans de Tito i no a l'arribada dels russos, el control comunista sobre el país era total ja el 1945, sense que fos llavors necessari recórrer a les maniobres que es van donar en altres regions.

de l'elit militarista. Estrictament vinculat als Estats Units, el Japó es va integrar així plenament al bloc occidental quan es van exacerbar les tensions de la Guerra Freda.

Diferent va ser el cas de la Xina. El gegant asiàtic, quan es va acabar la guerra contra el Japó (començada ja el 1937), va veure novament explotar les tensions entre el Govern nacionalista de Jiang Jeishi i la guerrilla comunista de Mao Zedong, momentàniament aparcades durant la contesa. Malgrat els inútils intents de conciliació, el 1946 les dues faccions es van tornar a enfrontar obertament en una sagnant guerra civil.

1.3. L'eclosió de la Guerra Freda

El 1945, malgrat les evidents diferències entre els Estats Units i la Unió Soviètica i els seus primers contrastos, fins i tot s'alimentava l'esperança que els antics aliats poguessin continuar junts el camí de la pau. De fet, en alguns camps concrets la col·laboració va prosseguir més enllà de l'immediat final del conflicte, i les dues superpotències van aconseguir encara posar-se d'acord respecte d'uns quants assumptes.

Exemple

Per exemple l'URSS, malgrat el seu recel, va accedir a formar part de l'ONU (després d'haver obtingut una plaça permanent en el Consell de Seguretat) gràcies a les insistències nord-americanes, i va participar en la conferència de San Francisco.

També respecte als judicis dels criminals de guerra alemanys, l'URSS i els Estats Units van assolir un acord: aquests finalment van permetre la celebració del conegut **judici de Nuremberg** (1945-1946), que va veure la condemna a mort de dotze jerarques nazis. Finalment, un altre apartat que va veure un substancial acord entre occidentals i soviètics va ser la celebració de la **conferència de París** (1946-1947), en la qual es van firmar els tractats de pau entre els aliats i els estats de l'Eix (amb la notable excepció d'Alemanya), i es van fixar les noves fronteres europees.

Tanmateix, l'òptica de cooperació entre les superpotències va cedir ràpidament el pas a una dialèctica d'enfrontament obert. Un cop derrotada Alemanya – i desaparegut llavors l'únic aglutinant que havia mantingut unida la coalició aliada durant els anys de la guerra –, els interessos estratègics i les lògiques polítiques dels Estats Units i de la Unió Soviètica eren massa divergents per no entrar en contrast entre ells. De fet, els desencontres entre els occidentals i l'URSS es remuntaven encara als temps de la Revolució Russa, quan soldats anglesos i nord-americans van prestar la seva col·laboració als contrarevolucionaris "blancs"; tanmateix, a favor de la consecució de la victòria contra Hitler, es va aparcar momentàniament el tradicional anticomunisme dels dirigents anglosaxons. Encara que la col·laboració militar acabés donant els seus fruits, durant els anys de guerra no van faltar tampoc els contrastos, el més important dels quals és la qüestió del **segon front**. L'URSS, que va suportar majoritàriament el pes dels exèrcits nazis, no tolerava els retards i les incerteses anglosa-

El Consell de Seguretat de l'ONU

Els cinc membres permanents del Consell de Seguretat de les Nacions Unides són les potències oficialment guanyadores de la Segona Guerra Mundial: els Estats Units, la Unió Soviètica (a partir de 1991, Rússia), França, el Regne Unit i la Xina.

xones a l'hora de desembarcar a Europa, i quan es va produir la **invasió de Normandia**, Stalin va sospitar que es tractava, més que d'una acció efectiva, d'una maniobra per a garantir als occidentals un paper en el futur repartiment del continent.

Amb tot, molt més greus van ser els problemes que es van manifestar després de la guerra, provocats tant per algunes desencertades decisions nord-americanes com per les ambicions estratègiques soviètiques. En el primer cas, cal subratllar la sobtada decisió de Truman, la primavera de 1945, de suspendre tot seguit els ajuts a Moscou, que tanta part havien tingut en la resistència soviètica i que Stalin semblava desitjar que continuessin per poder reconstruir la seva economia. Per la seva banda, el dictador soviètic no va fer res per allunyar les sospites occidentals sobre la seva presumpta voluntat de domini continental, i el trauma de la invasió nazi, que gairebé va estar a punt de derrotar el seu país, va ser el que va marcar les seves directrius estratègiques quan es va acabar el conflicte. Per a Stalin, era fonamental garantir la seguretat soviètica davant possibles agressions futures; d'aquí ve l'exigència de crear un cinturó de països amics al llarg de les fronteres europees de l'URSS, que servís de glacis defensiu: un cordó sanitari molt semblant al que, el 1919, els guanyadors de la Gran Guerra havien construït per aïllar els revolucionaris bolxevics. Així, gràcies també a la presència de les tropes de l'**Exèrcit Roig**, els soviètics es van preocupar immediatament d'afavorir l'ascens al poder –en aquests països de l'Europa centreoriental– de grups i partits favorables a la seva causa política, i disposats a contribuir forçosament a la reconstrucció de la mateixa URSS, i alhora es van dedicar a eliminar, de manera cada vegada més brutal, les forces anticomunistes. Especialment greu, pel que fa a les relacions amb Occident, va ser el **cas polonès**:

Quan les tropes russes van entrar en territori polonès, el 1944, van imposar a les zones alliberades un govern filocomunista (el Comitè de Lublin) que immediatament va contrastar amb el govern legítim, exiliat a Londres i filooccidental. Malgrat les promeses fetes a Teheran i Ialta, Stalin no solament no va deixar que –una vegada completat l'alliberament del país– els exiliats compartissin el govern del país amb el Comitè, sinó que fins i tot, en tornar de Londres, els va fer arrestar i va impedir que les següents eleccions poloneses fossin efectivament lliures.

Els conflictes no es van limitar, tanmateix, a Europa, com demostra el cas de l'**Iran**.

El territori iranià, durant la guerra, havia estat ocupat conjuntament per soviètics i britànics; quan el conflicte es va acabar, Stalin –que anhelava una expansió a la regió– va retardar tot el que va poder la retirada de les seves tropes, fins que es va veure obligat a abandonar el país després de la intervenció de l'ONU el 1946.

Les accions soviètiques esmentades –encara que de vegades se saldassin amb la derrota de Moscou, com en el cas iranià– no van fer sinó augmentar la inquietud dels polítics de **Washington** davant el que es començava a percebre obertament com una amenaça. En aquest sentit, va ser fonamental l'aportació del jove funcionari **George Kennan**, que el 1946 va remetre a Washington un ampli informe (després conegut com a **telegrama llarg**) sobre la naturalesa expansionista del règim soviètic, en què advocava obertament per una nova

El Teló d'Acer

L'actuació dels soviètics a Polònia es va repetir, amb matisos, també en els altres països de l'Est: repressió, brutalitat i depuracions van caracteritzar les seves accions també a Bulgària, Hongria, Romania. El secretisme amb què es van dur a terme va impulsar l'*expremier* anglès Churchill a parlar, en un cèlebre discurs pronunciat a Missouri el 13 de març de 1946, d'un teló d'acer que estava dividint Europa, i darrere del qual els soviètics estaven sotmetent al seu control les poblacions de l'Europa de l'Est.

Lectura recomanada

John Lewis Gaddis (1992). *La contención: concepto y política*. Buenos Aires: Grupo Editor Latinoamericano.

estratègia de "contenció" que els Estats Units i els seus aliats haurien de dur a terme per protegir els seus interessos vitals. Així, no ha de sorprendre que, quan els britànics van decidir suspendre el seu suport, en la guerra civil grega, al ban governamental (que s'enfrontava a una guerrilla comunista, amb el suport de Iugoslàvia i Bulgària), el president Truman sol·licités al Congrés, el març de 1947, ajuda per a Grècia i Turquia, proclamant la voluntat nord-americana d'"ajudar els pobles lliures que resisteixen les temptatives de domini per part de minories armades o de pressions exteriors". Va ser el primer enunciat del que després es va conèixer com a *doctrina Truman*.

Malgrat això, cada vegada era més evident per als diplomàtics nord-americans que, per a frenar el que es percebia com un imparable avenç del comunisme, es feia necessària una sèrie d'accions més efectives. L'encertada anàlisi del llavors secretari d'estat **George Marshall**, més que especular sobre la temuda possibilitat d'un atac militar de les forces armades soviètiques (que en aquells moments tenien una aclaparadora superioritat al continent europeu), feia sobretot èmfasi en la necessitat d'evitar que els europeus occidentals, famolencs i empobrits, es bolquessin massivament cap als partits d'orientació socialista, i d'aquesta manera enderroquessin l'ordre democràticoliberal i caiguessin en l'òrbita de Moscou. Per evitar aquesta perspectiva, Marshall va suggerir, el juny de 1947, un ambiciós pla per a la reconstrucció econòmica d'Europa: l'ajuda material nord-americana proporcionaria llavors beneficis immediats a tot el continent, afavorint (també gràcies a una propaganda massiva) el suport de les poblacions a la política dels Estats Units (i en general a les institucions democràtiques), i garantint a més el control econòmic nord-americà sobre Europa.

El **pla Marshall** –oficialment denominat *Pla de recuperació europea*– es va convertir així, una vegada aplicat, en un instrument fonamental per al desplegament econòmic europeu, i en una peça bàsica per a la construcció política del bloc occidental.

De fet, la formulació del pla pràcticament va coincidir amb l'allunyament progressiu dels partits comunistes dels governs de coalició occidentals: la primavera de 1947, poc després del discurs de Truman, tant el PC francès com el PC italià van sortir dels seus respectius gabinets, encara que mantenint la seva imponent força electoral.

La Unió Soviètica, que no podia competir en el terreny econòmic amb els Estats Units, va veure en la doctrina Truman i en el pla Marshall dues amenaces molt concretes als seus propis interessos i a les seves exigències de seguretat. I per això es feia necessària, en l'òptica estaliniana, una resposta efectiva als moviments americans: calia estrènyer més els llaços amb els països de l'est d'Europa i tancar qualsevol espai de dissidència. El setembre de 1947 es va decidir llavors la creació de la **Kominform**, un organisme que havia d'harmonitzar (adaptant-les a les exigències de Moscou) les polítiques dels diferents partits

comunistes europeus. En la seva conferència constitutiva, el delegat soviètic **Andréi Zhdanov** va parlar explícitament de la divisió del món en dos camps enfrontats (l'imperialista, liderat pels Estats Units, i l'antiimperialista, liderat per l'URSS). Segons la que es va conèixer successivament com a *doctrina Zhdanov*, el camp antiimperialista necessitava mobilitzar les seves forces per a resistir l'amenaça americana. Per a fer-ho, es requeria la ruptura de les aliances amb socialdemòcrates i burgesos i una obediència molt més estricta a la direcció estaliniana. La conseqüència de l'aplicació d'aquesta doctrina va ser, doncs, la transformació dels fronts nacionals en democràcies populars:

En pocs mesos, a tots els països de l'Europa de l'Est els comunistes van expulsar brutalment del govern els seus anteriors aliats; hi van instaurar règims de partit únic, van empresonar i executar milers d'opositors i van començar a transformar radicalment les economies de la zona mitjançant les nacionalitzacions i la industrialització forçada.

Els nous règims es van convertir així en submisos clients de Moscou, obligats a acatar les disposicions estalinianes (encara que fossin contradictòries) i destinats a seguir sota el control soviètic fins al 1989.

Especialment dramàtica va ser la transformació de la que fins llavors havia estat l'única democràcia efectiva de la zona. A **Txecoslovàquia**, el febrer de 1948, els comunistes van haver de fer un verdader cop d'estat per imposar el seu absolut control sobre el país: l'anomenat *cop de Praga* va tenir així una enorme repercussió a Occident, i els seus efectes negatius per a la causa comunista van ser una de les raons que van propiciar el triomf democristià en les eleccions italianes de l'abril següent. Tanmateix, l'exigència soviètica d'una rigorosa obediència dels altres països socialistes es va topar amb una inesperada **resistència a Iugoslàvia**. El mariscal **Tito**, fins llavors el més ferm aliat de Stalin, no necessitava el suport de Moscou per a continuar governant, sinó que es basava en el prestigi personal que li oferia el seu historial antinazi. Davant les pressions soviètiques, Tito no va dubtar, el juny de 1948, de trencar obertament amb l'URSS; va ser expulsat immediatament de la Kominform i, en conseqüència, va obtenir el silenciós suport dels nord-americans, interessats a debilitar, cada vegada que se'ls presentés l'ocasió, les posicions estratègiques de Moscou.

Així, precisament **a partir de 1948**, es va consumir la patent divisió del món en dos bàndols contraposats:

Els països de l'Est i el pla Marshall

Un exemple de la contradicció de les disposicions de Stalin és l'adhesió dels països orientals al pla Marshall, que originàriament anava destinat a tots els estats europeus. Desprevingut davant la proposta nord-americana, el dictador no va impedir que, en un primer moment, els estats orientals acceptessin el pla, encara que després els va forçar a renunciar-hi.

Arrossegades a la Guerra Freda per les seves pròpies accions, i de vegades fins i tot en contra de la seva pròpia voluntat, les dues superpotències van començar a enfrontar-se en tots els camps, en una creixent escalada de tensió que va començar a manifestar-se obertament a Alemanya, l'epicentre de totes les tensions a finals dels anys quaranta.

Desaparegut l'Estat amb la derrota nazi, el territori alemany –mutilat d'importants regions a favor de Polònia i de l'URSS– havia estat dividit (tal com s'havia pactat a Potsdam) en quatre zones d'ocupació; alhora, també Berlín, situada geogràficament a la zona soviètica, estava sotmesa a un règim d'ocupació quadripartit. Tanmateix, el Consell de control aliat, encarregat de l'administració de les quatre zones, es va trobar gairebé immediatament parilitzat per les divergències entre els occidentals i els russos sobre el mateix futur del país –la teòrica unitat del qual es continuava mantenint. En conseqüència, mentre que a les regions occidentals els anglosaxons van apostar ràpidament per la recuperació econòmica i per la creació d'un sistema polític democràtic, el sector sota l'administració soviètica es va integrar plenament al bloc oriental, seguint les rígides consignes estalinianes.

El 1948 la tensió a la regió havia assolit el seu punt àlgid:

- **La Gran Bretanya, França i els Estats Units** acabaven d'unificar les seves respectives zones d'ocupació en una única entitat, i van dur a terme una radical reforma monetària que va constituir, juntament amb els ajuts del pla Marshall, una de les claus de la reeixida recuperació econòmica alemanya.
- Per la seva banda, la **Unió Soviètica** continuava exercint el seu estricte control en un sector oriental en què, tanmateix, la presència d'una "illa" occidental, com era Berlín Oest, constituïa una contínua font de preocupacions per al mateix Stalin.

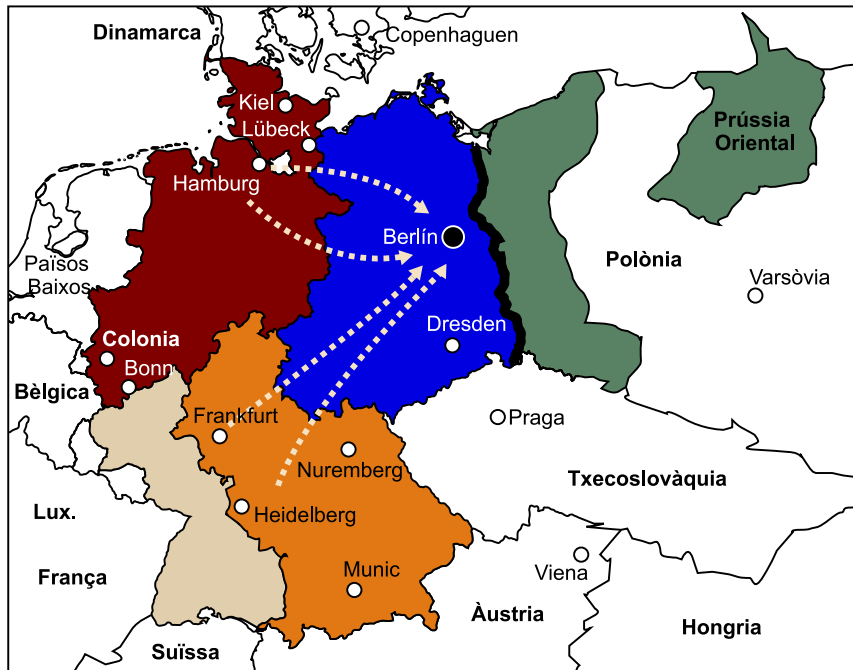
El dictador soviètic va decidir llavors, el juny de 1948, bloquejar tots els accessos terrestres que unien Berlín Oest amb les zones occidentals d'Alemanya com a mitjà de pressió contra els seus antics aliats. Tanmateix, l'estratègia estaliniana no va resultar efectiva: els americans i els britànics van organitzar, en pocs dies, un **gegantí pont aeri** que va aconseguir proveir durant mesos els famolencs berlinesos, i a més es va garantir el suport dels alemanys (i en general de tots els europeus occidentals), que els van començar a considerar els **salvadors del "món lliure"**. El maig de 1949, finalment, Stalin va aixecar el bloqueig de la ciutat, resignat davant la prova de força dels anglosaxons. Tot seguit, en el que havia estat el sector occidental del país es va constituir la nova

Àustria en la postguerra

També Àustria (i la seva capital Viena) es va veure sotmesa a un règim d'ocupació quadripartit a partir de 1945. Aquí, tanmateix, les tensions entre els dos blocs van ser menors i, una vegada pactada la definitiva neutralitat austríaca, el país va poder recuperar la seva independència el 1955.

República Federal Alemanya, amb capital a Bonn, i la successiva (octubre de 1949) creació de la República Democràtica Alemanya, al sector administrat pels soviètics, va segellar així la definitiva bipartició del país.

La divisió d'Alemanya

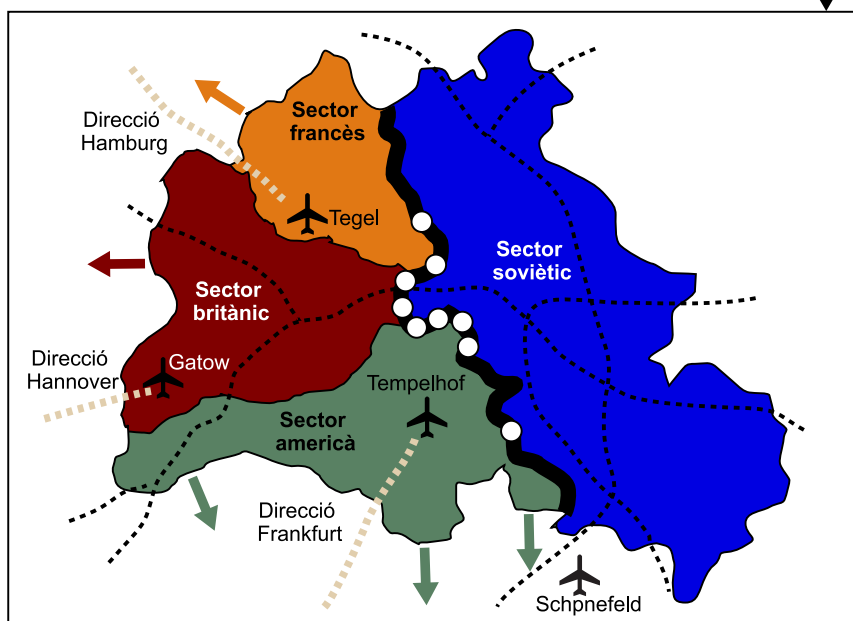

La divisió d'Alemanya

- Zona soviètica
- Zona britànica
- Zona francesa
- Zona nord-americana
- Zona sota administració polonesa
- Línia Oder-Neisse
- Corredor aeri durant el bloqueig de Berlín

La divisió de Berlín

- Mur de Berlín
- Llocs de control del Mur
- Punts de sortida
- Aeroports
- Corredors aeris
- Ferrocarrils internacionals

El bloqueig de Berlín va constituir un típic enfrontament de la Guerra Freda: la Unió Soviètica va posar a prova la fermesa occidental, sense voler arribar a un conflicte armat i abstenint-se de disparar contra els avions dels anglosaxons. Per la seva banda, els Estats Units no van estar disposats a abandonar els berlinesos per les conseqüències politico-estratègiques que el seu abandonament hauria pogut comportar, però tampoc no van voler forçar militarment el bloqueig soviètic.

Una altra seqüela del bloqueig de Berlín va ser la constitució, l'abril de 1949, d'una aliança formal entre els països europeus occidentals i els Estats Units, mitjançant la firma del **tractat de l'Atlàntic Nord**. Aquest pas decisiu va ser impulsat sobretot pels europeus, cada vegada més preocupats davant les accions comunistes al continent i, sobretot, davant la presència als països de l'Est del poderós Exèrcit Roig (percebut com a braç armat de l'expansionisme moscovita): els nord-americans, en canvi, es van mostrar força més recalitrants, ja que, a causa de les seves antigues pulsions aïllacionistes, desconfiaven d'un compromís diplomàtic que impliqués responsabilitats mundials. Per aquesta raó, el tractat va configurar una aliança essencialment defensiva, en la qual cada estat –en cas d'agressió armada a un altre dels membres– mantenia una àmplia llibertat de maniobra respecte a eventuales futures accions armades. Pocs anys després, en plena **guerra de Corea** (1952), el pacte atlàntic es va dotar de les estructures militars que en van assegurar el ple funcionament, i es va crear així l'**Organització del Tractat de l'Atlàntic del Nord** (OTAN).

Taula

Països membres de l'OTAN, amb la data d'adhesió

Països membres	Data d'adhesió
Bèlgica	04-04-1949
Canadà	04-04-1949
Dinamarca	04-04-1949
Estats Units d'Amèrica	04-04-1949
França	04-04-1949
Islàndia	04-04-1949
Itàlia	04-04-1949
Luxemburg	04-04-1949
Noruega	04-04-1949
Països Baixos	04-04-1949
Portugal	04-04-1949
Regne Unit	04-04-1949

Països membres	Data d'adhesió
Grècia	18-02-1952
Turquia	18-02-1952
Alemanya (com a RFA)	09-05-1955
Espanya	30-05-1982
Hongria	12-03-1999
Polònia	12-03-1999
República Txeca	12-03-1999
Bulgària	12-03-1999
Eslovàquia	29-03-2004
Eslovènia	29-03-2004
Estònia	29-03-2004
Letònia	29-03-2004
Lituània	29-03-2004
Romania	29-03-2004
Croàcia	01-04-2009
Albània	01-04-2009

Successivament, i ja sota la presidència d'**Eisenhower**, els Estats Units van crear més aliances en altres regions del món, totes amb l'objectiu d'envoltar militarment el bloc soviètic i d'estrènyer els llaços que unien Washington amb altres estats estratègicament fonamentals. Van néixer així el **tractat de l'Àsia del sud-est** (OTASE) el 1954, que establí l'aliança dels nord-americans amb països com Austràlia, Nova Zelanda, les Filipines i Tailàndia, i el **pacte de Bagdad** (1955), entre Turquia, l'Iran, l'Iraq, el Pakistan i el Regne Unit.

Per la seva banda, la Unió Soviètica també va establir la seva pròpia xarxa d'aliances militars estratègiques per contrastar les accions nord-americanes. La creació del **pacte de Varsòvia** (1955), efectivament, va constituir una resposta a la recent entrada de l'Alemanya occidental a l'OTAN. Encara que l'acció soviètica fos més tardana (es va posar en marxa només després de la mort de Stalin), el pacte de Varsòvia no va ser per això menys efectiu: les obligacions dels països membres (en aquell temps ja totalment controlats per Moscou) eren més importants que les dels de l'OTAN, i els estatuts de l'aliança preveïen que fins i tot revolucions o subversions internes podrien donar peu a una intervenció (garantint així el dret a la intervenció militar –i a la presència– de l'Exèrcit Roig en els estats membres).

Taula

Països membres del pacte de Varsòvia

Membres del pacte de Varsòvia
Unió Soviètica
Bulgària
Txecoslovàquia
Romania
Polònia
República Democràtica Alemanya
Hongria
Albània (retirada el 1968)

Mentre anaven així construint o planificant les seves pròpies xarxes d'aliances, la creixent tensió entre les dues superpotències feia sentir els seus perversos efectes també en el terreny interior:

Si a l'URSS els últims anys de la dictadura estaliniana es van caracteritzar per un augment implacable de les **purgues** contra qualsevol sospitós d'activitats antisoviètiques, també els Estats Units van caure presos d'una verdadera histèria anticomunista (la **caça de bruixes**, desencadenada pel **senador McCarthy** a partir de 1950).

Els nord-americans, ja afectats per la pèrdua del seu monopoli nuclear (acabat amb l'explosió de la primera bomba atòmica soviètica l'agost de 1949), es veien cada vegada més amenaçats també en àrees considerades de fonamental importància estratègica com l'Àsia oriental. Allà, la **victòria de Mao** en la guerra civil xinesa, seguida per un gairebé immediat pacte d'amistat entre Pequín i Moscou, es va veure com una prova ulterior de l'amenaçador expansionisme comunista, que es va manifestar explícitament el 1950 amb l'esclat de la guerra de Corea.

La península coreana, antiga colònia japonesa, havia estat ocupada el 1945 per l'URSS (al nord) i pels Estats Units (al sud), que van establir a les dues zones –dividides pel paral·lel 38– dos règims molt diferents: un govern comunista (amb el president **Kim Il Sung**) al nord, i un de filooccidental (sota la dictadura de **Syngman Rhee**) al sud. El líder nord-coreà ambicionava obertament reunificar el país i, probablement estimulat per Mao i gairebé segurament pel mateix Stalin, comptava que els Estats Units –que havien deixat caure Jiang a la Xina– no intervindrien en una àrea menys important com Corea. Així, el juny de 1950, va llançar un atac sorpresa contra les posicions sud-coreanes. Tanmateix, la reacció de Truman no es va fer esperar: aprofitant l'absència

Vegeu també

Podeu veure el subapartat 4.3 ("La Xina comunista").

temporània de l'URSS del Consell de Seguretat (els soviètics boicotejaven les sessions per protestar contra la decisió de l'ONU de continuar reconeixent el de Jiang com a govern legítim xinès), el president nord-americà va aconseguir que les Nacions Unides aprovessin una resolució de condemna de la invasió i autoritzessin la tramesa d'una força multinacional, sota el comandament del general MacArthur, per restablir la situació prebèl·lica. Els soldats de l'ONU, després d'un desembarcament reeixit, van derrotar ràpidament els nord-coreans, van envair el seu territori i es van aproximar llavors a les fronteres xineses a finals de 1950. Mentre l'URSS s'abstenia de qualsevol intervenció directa en el conflicte, Mao va veure en l'avenç nord-americà una amenaça explícita a la seva acabada de constituir República Popular. Vencent els dubtes de Stalin, va autoritzar l'entrada a Corea d'un poderós exèrcit de "voluntaris" que va fer novament retrocedir les forces de l'ONU.

Per un moment, la tensió va semblar haver de desembocar en un conflicte nuclear obert entre els dos blocs: mentre que als Estats Units la psicosi anticomunista¹ s'apropiava el país, MacArthur sol·licitava l'autorització presidencial per a bombardejar amb armes atòmiques els xinesos.

⁽¹⁾McCarthy denunciava precisament en aquestes dates la presumpta infiltració comunista a l'Administració.

Tanmateix, una vegada més va prevaler el **principi de la contenció**: Truman va cessar el seu general i, després que el front s'estabilitzés al voltant del paral·lel 38, el 1953 es va arribar –gràcies sobretot a l'actitud més flexible dels nous dirigents soviètics que van succeir el mort Stalin– a un armistici que va reestablir la situació de 1950.

2. La carrera nuclear i el naixement del Tercer Món (1953-1963)

2.1. Final dels imperis colonials i aparició dels no alineats

Mentre les dues superpotències desenvolupaven les seves respectives estratègies, nous actors van aparèixer en l'escena mundial. La crisi dels antics imperis colonials europeus, ja evident el 1945, va desembocar en la **independència de desenes de nous països** a Àsia i a Àfrica, i es van crear nous escenaris conflictius en aquests continents. Aquests nous països es van veure així plenament implicats en l'escenari de la Guerra Freda, i sovint es van convertir en els terrenys d'enfrontament de les superpotències; tanmateix, i paral·lelament, alguns d'aquets països van intentar trencar aquest esquema per donar vida a un nou **moviment de no alineats**.

Els temps i les modalitats del procés descolonitzador, tanmateix, van diferir molt entre les diferents metròpolis: mentre que els britànics no van trigar gaire a desfer-se del seu imperi, els francesos, en canvi, van intentar retenir els seus dominis més temps i, recorrent a la intervenció armada, van acabar enfrontant-se a l'espectacular derrota al Vietnam i a una gravíssima crisi política com a conseqüència de la guerra d'Algèria.

- A Àsia, l'**imperi britànic** de l'Índia havia vist, ja abans de la Primera Guerra Mundial, la formació d'una elit il·lustrada de ciutadans indis que apostaven obertament per la independència del seu país. Al llarg de tots els anys trenta, el Partit del Congrés (liderat per **Nehru** i per **Gandhi**) i la Lliga Musulmana d'**Ali Jinnah** havien desafiat el domini britànic, i van crear al país una situació summament difícil per a les tropes angleses: en acabar la Segona Guerra Mundial, els nous dirigents laboristes de Londres no van poder sinó preparar-se per atorgar la independència a la seva colònia. Malgrat els esforços de Gandhi per mantenir la unitat del país, els enfrontaments entre les comunitats musulmana i hindú, i les pressions d'Ali Jinnah, van fer inevitable la constitució de dos estats clarament diferenciats sobre bases religioses. Així, el 1947, van néixer, enmig de tràgiques matances i de gegantins èxodes de poblacions, l'**Índia** i el **Pakistan**, tots dos integrats a la **Commonwealth** britànica.

La Commonwealth

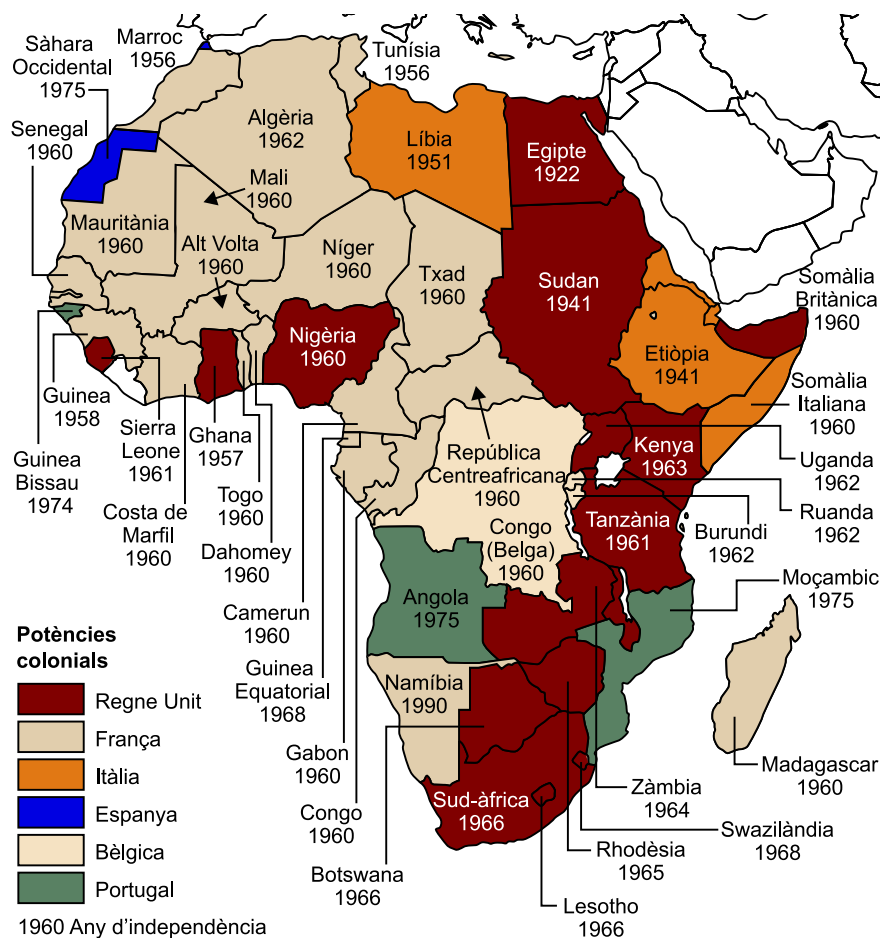
La Mancomunitat de Nacions (o Commonwealth) és una organització creada el 1949 que actualment reuneix 53 estats que mantenen llaços històrics amb el Regne Unit. La gran majoria són antigues colònies de Londres.

- En canvi **França** –que ja s'havia vist forçada a abandonar les seves possessions de Síria i el Líban durant la guerra mundial– va intentar retenir els seus territoris d'Indoxina també després de 1945. A diferència de Londres, París va apostar en un primer moment per la formació d'una Unió Francesa directament dirigida des de la metròpoli. Una associació en què, de fet, el principi de sobirania francesa no es discutia en absolut. A Indoxina, tanmateix, el projecte va fracassar molt aviat per l'oposició dels vietnamites. A finals de 1946, **Ho Chi Minh**, líder dels comunistes locals, va començar la sublevació general contra les tropes europees. La guerra d'Indoxina va demostrar la incapacitat dels francesos –malgrat haver instaurat un govern vietnamita teòricament autònom sota l'emperador Bao-Dai– de derrotar la guerrilla comunista. Després de la **derrota de Dien Bien Phu** de 1954, París es va veure forçada a reconèixer la independència de **Cambodja** i **Laos**. El **Vietnam**, que s'havia convertit, en l'òptica nord-americana, en un bastió de la lluita anticomunista, es va dividir en dos estats: el Nord, sota la presidència de Ho Chi Minh, i el Sud, controlat per un govern nacionalista prooccidental; una divisió que va establir les bases per al sagnant conflicte successiu.

El cas d'Indonèsia

Tampoc la descolonització holandesa a l'arxipèlag d'Indonèsia no va estar exempta de violències. Recuperat el control del territori després de la invasió japonesa, Holanda –després d'anys de temptatives sense èxit– va intentar doblegar els rebels independentistes de Sukarno per la força. Tanmateix, el 1949, les derrotes i la ferma oposició de la població als colonitzadors van obligar els holandesos a retirar-se i a concedir la independència a Djakarta.

La descolonització d'Àfrica

Pautes similars va seguir el procés descolonitzador a Àfrica. Si els territoris sota control britànic van obtenir la independència ràpidament i sense enfrontaments gaire sagnants, molt més dramàtic va ser el procés a les antigues colònies franceses (i en els imperis menors: Bèlgica, Portugal i Espanya).

Anglaterra, entre 1956 i 1965, va abandonar gairebé totes les seves possessions a l'àrea i, d'altra banda, va aconseguir que els nous països independents mantinguessin els seus llaços amb la metròpoli ingressant a la Commonwealth. Malgrat els nefastos efectes de la colonització i de l'arbitrària divisió territorial dels territoris, només a Kenya i Rhodèsia la retirada britànica es va veure acompanyada de conflictes i violències. En contrast amb l'actitud de Londres, França –si més no en el cas d'Algèria– va apostar per una estratègia molt diferent, que va acabar en un verdader drama per a les autoritats de París. Si bé el Marroc, Tunísia i els països de l'Àfrica Occidental i Equatorial van obtenir la seva independència ràpidament i sense que això causés oberts conflictes, a Algèria (la possessió francesa més antiga) la lluita entre la metròpoli i les forces locals es va prolongar anys, en un sagnant conflicte que va acabar fins i tot amb la IV República francesa. La radicalització de les autoritats parisenques i dels colons francesos presents a Àfrica va determinar, a finals dels anys cinquanta, l'explosió d'una veritable **guerra bruta contra els nacionalistes algerians**; quan, sota la pressió de l'opinió pública, el Govern de París va semblar preparar la retirada, sectors de l'exèrcit van respondre preparant un cop d'estat antirepublicà. En el caos de mitjan 1958, el general De Gaulle va assumir plens poders i va establir una república presidencial a París. Malgrat les esperances dels colons i dels militars, que creien que l'heroi de la Resistència hauria satisfet les seves pretensions, De Gaulle va acabar concedint l'autodeterminació a Algèria el 1962, convençut de la impossibilitat de retenir la colònia.

Les colònies de Bèlgica, Portugal i Espanya

Igualment sagnant va ser el final dels imperis europeus menors. Bèlgica, després d'anys d'explotació del Congo, no es va saber desfer de les seves colònies sense vessaments de sang. Els contrastos entre les faccions, afavorits per l'actitud ambigua de Brussel·les, es van transformar en guerres obertes una vegada el país va obtenir la independència el 1960. El règim dictatorial portuguès, per la seva banda, va intentar mantenir brutalment les seves possessions a Angola i Moçambic (i altres territoris menors) fins als anys setanta. Només la caiguda del feixisme a la metròpoli, el 1974, va atorgar la independència a les colònies de Lisboa. Finalment, si Espanya va abandonar el Marroc i Guinea sense gaire resistències, la descolonització del Sàhara Occidental, el 1975, va portar a un dramàtic resultat per a les poblacions autòctones: atrapat entre les ambigüitats del moribund franquisme i les ambicions marroquines, el poble sahrauí encara no ha obtingut el dret a un estat propi.

A més de l'oposició de les dues superpotències a la persistència dels imperis europeus a Àsia i Àfrica –que fins i tot es va explicitar en la Carta fundacional de l'ONU–, un impuls decisiu a la descolonització va venir del **Moviment de Països No Alineats**, sorgit arran de la conferència de Bandung (1955).

A la ciutat indonèsia, vint-i-nou països en principi no pertanyents a cap dels dos blocs (amb algunes excepcions) es van reunir per aprovar una resolució en la qual condemnaven obertament el colonialisme i que se solidaritzaven explícitament amb la lluita d'alliberament dels pobles del Tercer Món.

Encara que en la conferència els països es van dividir segons tres tendències (l'occidental, la comunista i la pròpiament neutral), la reunió va marcar l'emergència definitiva, en l'escena internacional, d'uns nous actors que reclamaven l'atenció del món, i l'ocàs del complex d'inferioritat del **Tercer Món** vers els antics colonitzadors. En la successiva **cimera de Belgrad** (1961), molts dels participants en la conferència van apostar decididament per un paper no subaltern en l'enfrontament mundial entre Orient i Occident. Liderats per **Tito**, **Nasser** i **Nehru**, els no alineats van intentar així dur a terme una política d'equidistància entre els dos blocs, encara que sovint aquesta equidistància es veïes compromesa per l'esclat de conflictes en què les dues superpotències tenien un paper rellevant.

2.2. L'escalada armamentística

La mort de Stalin el 1953 va marcar una cesura fonamental en la història mundial. El final del règim personal del dictador i l'arribada al poder de **Nikita Khrusxov** es van revelar decisius tant per la política exterior del bloc comunista com per la mateixa política interior soviètica. Després d'alguns mesos d'incertesa, en què Bèria, Mólotov i Malenkov li van disputar el control del Partit, Khrusxov en va aconseguir la Secretaria i va començar una nova etapa en la història de l'URSS.

Els plantejaments polítics de la nova classe dirigent del Kremlin es van caracteritzar sobretot per la voluntat d'allunyar-se dels anteriors postulats estalinians: en l'ampli procés de renovació interior impulsat pel nou líder, l'aspecte més evident i recordat va ser la desestalinització. Aquesta va consistir bàsicament en la denúncia i condemna explícites dels crims de Stalin i del culte a la personalitat que s'havia estès per tot el país fins al 1953. En un informe secret presentat en el **XX Congrés del PCUS** (1956), Khrusxov no es va fer enrere a l'hora d'expressar la seva disconformitat amb les anteriors pràctiques de govern.

El **procés de desestalinització** es va estendre per tot el país i també –malgrat les perplexitats– en els estats satèl·lits de l'URSS, on es van rehabilitar gradualment alguns dels dirigents que havien estat víctimes de depuracions anteriors.

Alhora, la presidència de Khrushxov es va caracteritzar també per una **apertura** més gran amb vista a l'exterior, més tolerància respecte de l'expressió de noves idees de tall moderadament reformista (sempre que no possessin en perill el règim), i per l'adopció de noves pràctiques de govern més col·legials i menys personalistes, precisament per a evitar els excessos de la dictadura estaliniana.

El procés renovador de Khrushxov, tanmateix, no es va limitar als intents de reforma interior (que d'altra banda es van trobar sempre amb fortes resistències dels sectors més conservadors del PCUS i de l'exèrcit), sinó que va arribar fins i tot a la política exterior soviètica. Mentre que Stalin no havia deixat de manifestar-se convençut de la inevitabilitat d'un enfrontament armat entre Orient i Occident, els líders del PCUS en l'etapa successiva van apostar obertament pel principi de la coexistència pacífica entre els dos blocs. Aquesta nova estratègia tenia molt a veure amb la necessitat, per a l'URSS, de replantejar-se la seva anterior diplomàcia i intentar obrir algunes vies de diàleg amb el món capitalista després d'algunes decisions estalinianes erràtiques. Tanmateix, com emergeix de l'estudi dels documents soviètics, la coexistència pacífica no significava renunciar al paradigma revolucionari imperial que impregnava la mentalitat dels dirigents de Moscou. Sovint es tractava més aviat d'una estratègia per a socavar gradualment el poder nord-americà (especialment Europa) i imposar la supremacia soviètica.

No és gens estrany, llavors, que una altra orientació fonamental de la política exterior soviètica entre els anys cinquanta i seixanta fos prestar més atenció als escenaris extraeuropeus, estrenyent llaços amb els països que acabaven de conquerir la seva independència i fomentant el discurs antiimperialista en vastes àrees del planeta. Tot això no ocultava, però, que els dirigents moscovites coneguessin perfectament les **debilitats de l'URSS** sobretot en matèria d'armament atòmic:

Encara que en possessió d'un important arsenal nuclear (i, a partir de 1955, també de la bomba d'hidrogen), els soviètics no disposaven dels bombarders necessaris per a un atac no convencional, i es continuaven trobant exposats a l'amenaça nord-americana.

Lectura recomanada

Vladislav M. Zubok (2008).
Un imperio fallido. Barcelona:
Crítica.

L'estratègia de Khrushxov, tanmateix, es basava a ocultar aquesta debilitat; en canvi, feia ostentació de la força soviètica juntament amb advertiments repetits contra Occident. El líder del Kremlin, amb el seu estil directe i de vegades francament brutal (tan diferent del fred i calculador Stalin), va continuar alternant en els seus discursos propostes de distensió amb amenaces explícites.

De totes maneres, malgrat les apertures que es van produir sota el mandat de Khrushxov, i malgrat la nova concepció estratègica soviètica, els nous dirigents de Moscou no es van plantejar ni per un moment abandonar el seu ferri control sobre l'Europa de l'Est, considerat vital per a la seguretat de l'URSS. Tanmateix, precisament la mort de Stalin i el successiu procés de desestalinització van facilitar l'aparició de tensions als països del bloc oriental. Unes tensions que, a Berlín Est i a Hongria, van explotar fins a convertir-se en desafiaments oberts a l'opressió soviètica. La dramàtica situació econòmica de l'Alemanya oriental –que havia de suportar l'ingent pes de les reparacions de guerra exigides per l'URSS– i el rígid control policial del règim comunista van propiciar, el juny de 1953, la primera revolta popular oberta contra l'hegemonia soviètica.

- Els treballadors de **Berlín Est** van declarar una vaga general i fins i tot van arribar a sol·licitar la dimissió del Govern comunista de **Walter Ulbricht**. Mentre les protestes, el 17 de juny, s'estenien també a altres ciutats, les autoritats van decidir recórrer a la força per aturar el que s'estava convertint en una sublevació oberta i, amb l'ajuda de les tropes soviètiques, van sufocar la revolta. L'acció, convenientment amplificada per les autoritats de Bonn, va infligir un cop dur al mite de l'URSS com a defensora dels pobles oprimits, i va provocar la primera esquerra en el prestigi de què gaudia el comunisme en alguns sectors del món occidental.
- Molt més greu i dramàtica va ser, tanmateix, la **revolta hongaresa** de 1956. Després de la mort de Stalin, les noves autoritats soviètiques van pressionar per a un canvi en el Govern de Budapest, i l'estalinista Rákosi es va veure substituït pel més moderat **Imre Nagy**. Aquest, en un primer moment, no es plantejava sinó una relació més flexible amb Moscou. Amb tot, la seva denúncia de la industrialització forçada, i la readmissió al Partit Comunista Hongarès de figures clau anteriorment depurades, van moure la població a la revolta. L'octubre de 1956 els hongaresos van ocupar els carrers, demanant democràcia i rebutjant els tancs russos; al cap de pocs dies, Nagy va decidir abandonar el pacte de Varsòvia i va sol·licitar l'ajuda de l'ONU. Tanmateix, mentre que Occident fixava la seva mirada en la contemporània crisi de Suez, i després de molts titubejos a Moscou, Khrushxov va decidir esclafar la revolució, enviant les tropes del pacte a Budapest.

La conquesta de l'espai

A finals dels anys cinquanta, la competició entre els Estats Units i l'URSS es va desenvolupar també en l'àmbit científic, i la seva manifestació més evident va ser la carrera espacial entre les dues potències. L'URSS va prendre avantatge gràcies al llançament del satèl·lit *Sputnik* (1956) i a la posterior missió de Gagarin (1961), però els Estats Units, sota les presidències de Kennedy i Johnson, van aconseguir recuperar terreny i, el 1969, van enviar els primers homes a la Lluna.

La violentíssima repressió dels hongaresos –de la qual va ser víctima fins i tot Nagy– va representar una enorme desil·lusió per a molts intel·lectuals compromesos amb la causa del socialisme a tot el món, i alhora va constituir un advertiment seriós als altres països comunistes perquè s'abstinguessin de moviments semblants.

La nova estratègia de Moscou, i especialment les amenaces a què Khrushxov solia recórrer quan es dirigia al món capitalista (amenaces, d'altra banda, que Occident es prenia molt seriosament, ja que precisament en aquells anys l'URSS experimentava un important creixement econòmic i un desenvolupament tecnològic encara més extraordinari), van facilitar l'adopció, per part dels Estats Units i dels seus aliats, d'una orientació diplomàtica més activa en l'escenari internacional, sobretot després de la victòria en les eleccions presidencials de **Dwight D. Eisenhower** el 1952. L'home que havia estat el comandant suprem de les forces aliades durant la guerra mundial va entrar a la Casa Blanca convençut, com molts dels seus col·laboradors, que la "contenció" del comunisme propugnada per Truman s'havia demostrat poc eficaç per a plantar cara a Moscou, i que el país i els seus aliats s'havien de plantejar una estratègia nova i més agressiva. Per aquesta raó, l'Administració nord-americana va començar a posar en marxa –sobretot a través de la CIA, que als anys cinquanta va experimentar un important augment en els seus efectius– tota una sèrie d'operacions més o menys encobertes destinades a vigilar pels interessos de Washington en diferents àrees del planeta:

L'espionatge, la subversió i fins i tot l'organització de cops d'estat contra règims que es consideraven potencialment perillosos es van convertir així en pràctiques habituals de la política exterior nord-americana.

Cops d'estat a l'Iran i a Guatemala

Dos dels casos més coneguts d'intervenció americana en els afers interns d'altres països van ser els cops d'estat que van enderrocar els legítims governs de l'Iran i de Guatemala. El 1953, els serveis secrets britànics i nord-americans van abatre el Govern iranià de Mohammed Mossadeq, responsable d'haver nacionalitzat la indústria petrolífera del país, perjudicant els interessos de les companyies occidentals. Després de la intervenció, el xa va instaurar un brutal règim policial fidel aliat de Washington. L'any següent, un cop d'estat orquestrat per la CIA va posar fi al govern democràtic guatemalenc de Jacobo Arbenz, al seu torn culpable d'una reforma agrària vista com una infiltració comunista en l'hemisferi occidental.

Paral·lelament, i mentre es reforçaven els vincles amb els països europeus occidentals (el 1955 el Govern alemany de Bonn va entrar a l'OTAN), Eisenhower va desenvolupar també una nova concepció estratègica respecte a l'ús de les armes nuclears. Segons el president nord-americà, el desenvolupament de bombes atòmiques cada vegada més destructives era una necessitat imprescindible per als Estats Units. Lluny d'advocar per la reducció dels arsenals no convencionals, Eisenhower va declarar obertament que el seu país havia d'estar preparat per a un potencial conflicte anihilador contra el bloc socialista, intensi-

ficant així l'**escalada armamentística** nord-americana. Encara que les seves declaracions sovint responguessin a la necessitat de contestar als advertiments de Khrushxov, en l'òptica d'Eisenhower l'aposta per l'escalada nuclear havia de servir, en efecte, per a reduir tota possibilitat d'enfrontament:

"Eisenhower [...] vivía en una época en la que las armas nucleares habían transformado la guerra total de una simple abstracción en posibilidad harta real. Y como nadie podía tener la certeza de que las emociones, las fricciones y el miedo no provocaran una escalada de violencia sin fin aun en las guerras limitadas, era imprescindible obstaculizar esta clase de guerras: es decir, «no» prepararse para ellas. He ahí la razón por la que Eisenhower [...] insistiera en prepararse «solo» para la guerra total. Su intención era impedir cualquier tipo de guerra."

John Lewis Gaddis (2008). *La Guerra Fría* (pàg. 82). Barcelona: RBA.

Malgrat la seva estratègia, els últims mesos del seu mandat Eisenhower es va veure repetidament acusat d'escassa efectivitat a l'hora de contrarestar l'amenaça soviètica. Així, no és gens estrany que el jove neopresident **Kennedy**, després de la seva renyida victòria electoral de 1960, dediqués encara més atenció als afers internacionals i a la lluita anticomunista. En primer lloc, i en paral·lel amb una política interior que es proposava ampliar els drets civils de la població nord-americana, Kennedy va oferir als països llatinoamericans una **Aliança per al Progrés**, amb l'objectiu de millorar les condicions de vida d'aquestes poblacions i evitar que es decantessin pel comunisme.

En segon lloc, el president va decidir plantar cara explícitament als soviètics; així va incrementar encara més la capacitat militar dels Estats Units i va continuar apostant per l'expansió del seu arsenal nuclear. En l'òptica de Kennedy i del seu secretari de Defensa **McNamara**, Amèrica del Nord havia d'adoptar una actitud molt més contundent per a la defensa dels seus interessos estratègics, contrastant la temuda expansió del comunisme en tots els escenaris mundials. Si bé aquests plantejaments estratègics no es van poder desenvolupar completament, a causa de l'**assassinat de Kennedy** el novembre de 1963, el cert és que van aconseguir insuflar un nou optimisme en la població nord-americana; tanmateix, cal recordar que precisament aquesta augmentada agressivitat nord-americana va obrir les portes al successiu conflicte del Vietnam i va contribuir que es gestessin les gravíssimes crisis internacionals de principis dels seixanta.

Com el 1948, un dels focus de crisi va ser la dividida ciutat de Berlín. Després de la sagnant repressió del 1953, el règim policial de l'Alemanya de l'Est –abandonats el 1956 els postulats estalinistes– havia intentat frenar l'èxode de població continu i massiu cap a l'Oest mitjançant mesures econòmiques que garantissin a la població millors nivells de vida. Tanmateix, els esforços de les autoritats comunistes van obtenir un èxit molt limitat, i la contemporània i brillant recuperació econòmica del sector occidental de Berlín no feia sinó evidenciar el fracàs de l'RDA. En aquesta situació, i constatada la pràctica

John Fitzgerald Kennedy

Font: http://es.wikipedia.org/wiki/Archivo:John_F._Kennedy,_White_House_color_photo_portrait.jpg

impossibilitat d'aturar la fugida dels alemanys orientals, el Govern d'**Ulbricht** i del seu dofí **Honecker** va dur a terme un pla que ja anteriorment s'havia considerat:

La construcció d'una verdadera barrera que aïllés Berlín Oest del territori alemany oriental i del sector Est de la ciutat.

El tristament cèlebre **Mur de Berlín** –construït en pocs dies l'estiu de 1961– va complir de fet la seva funció, i va paralitzar els èxodes cap a Occident, però al preu de transformar-se en un símbol de l'opressió dels règims comunistes i del seu fracàs polític, econòmic i social. Malgrat que Khrusxov, en un primer moment, es va oposar a la construcció del Mur, els soviètics el van acabar acceptant com un mal menor davant la lenta disgregació de l'RDA; per la seva banda, els nord-americans es van precipitar a denunciar –amb un famós discurs de Kennedy, pronunciat el 1963 justament a Berlín Oest– la maniobra comunista. Tanmateix, es pot dir que, malgrat la seva bel·ligerant retòrica, la Casa Blanca no es va plantejar ni per un moment una intervenció armada contra el Mur, fidel aquesta vegada al principi de la coexistència pacífica.

"No es una solución agradable –reconoció Kennedy– pero un muro es mil veces mejor que una guerra."

John Lewis Gaddis (2008). *La Guerra Fría* (pàg. 128). Barcelona: RBA.

Discurs de Kennedy a Berlín, 11 de juny de 1963

"Dos mil años hace que se hiciera alarde de que se era «*Civis Romanus sum*». Hoy en el mundo de la libertad se hace alarde de que «*Ich bin ein Berliner*».

Hay mucha gente en el mundo que realmente no comprende o dice que no lo comprende cuál es la gran diferencia entre el mundo libre y el mundo comunista. Decíles que vengan a Berlín.

Hay algunos que dicen que el comunismo es el movimiento del futuro. Decíles que vengan a Berlín.

Hay algunos que dicen en Europa y en otras partes «nosotros podemos trabajar con los comunistas». Decíles que vengan a Berlín.

Y hay algunos pocos que dicen que es verdad que el comunismo es un sistema diabólico pero que permite un progreso económico. Decíles que vengan a Berlín.

La libertad tiene muchas dificultades y la democracia no es perfecta. Pero nosotros no tenemos que poner un muro para mantener a nuestro pueblo, para prevenir que ellos nos dejen. Quiero decir en nombre de mis ciudadanos que viven a muchas millas de distancia en el otro lado del Atlántico, que a pesar de esta distancia de vosotros, ellos están orgullosos de lo que han hecho por vosotros, desde una distancia en la historia en los últimos 18 años. [...]

Mientras el muro es la más obvia y viva demostración del fracaso del sistema comunista, todo el mundo puede ver que no tenemos ninguna satisfacción en ello, para nosotros, como ha dicho el Alcalde, es una ofensa no solo contra la historia, sino también una ofensa contra la humanidad, separando familias, dividiendo maridos y esposas y hermanos y hermanas y dividiendo a la gente que quiere vivir unida. [...]

Vosotros vivís en una defendida isla de libertad, pero vuestra vida es parte de lo más importante. Permitirme preguntaros a vosotros como yo concluyo, elevando vuestros ojos por encima de los peligros de hoy y las esperanzas de mañana, más allá de la libertad meramente de esta ciudad de Berlín y todos los pueblos de Alemania avanzan hacia la

libertad, más allá del muro al día de la paz con justicia, más allá de vosotros o nosotros de toda la humanidad.

La libertad es indivisible y cuando un hombre es esclavizado ¿quién está libre? Cuando todos son libres, ellos pueden mirar a ese día, cuando esta ciudad está reunida y este país y este gran continente de Europa esté en paz y esperanza.

Cuando ese día finalmente llegue y la gente del Berlín Occidental pueda tener una moderada satisfacción en el hecho de que ellos están en la línea del frente casi dos décadas.

Todos los hombres libres, dondequiera que ellos vivan, son ciudadanos de Berlín. Y por lo tanto, como hombres libres, yo con orgullo digo estas palabras «Ich bin ein Berliner»."

Font: <http://www.historiasiglo20.org/TEXT/kennedyberlin.htm>.

El teatre de la crisi més greu de la Guerra Freda va ser tanmateix l'illa de **Cuba**, on la revolució de 1959 havia modificat radicalment els equilibris de poder a Llatinoamèrica. El "pati posterior" dels Estats Units, després de 1945, estava dominat per oligarquies reduïdes i poderoses que mantenien el seu ferm poder sobre les masses cada vegada més empobrides. Governos autoritaris, com el de **Vargas** al Brasil, es comptaven entre els més fermes aliats de Washington i, als anys cinquanta, procuraven evitar qualsevol possible expansió comunista a la zona.

En aquest panorama en aparença estable, un petit grup de rebels mal armats i guiats pels carismàtics **Fidel Castro** i **Ernesto Che Guevara** va aconseguir desafiar obertament la dictadura cubana de **Fulgencio Batista**, i van conquerir a més el suport de l'opinió pública mundial i de la mateixa illa gràcies al seu programa reformista i patriòtic.

En un primer moment, Washington no es va mostrar radicalment contrari als rebels i va deixar de donar suport a Batista, el van obligar a abandonar el país i van decretar el triomf de la revolució. Tanmateix, les primeres mesures econòmiques de Castro van inquietar profundament la Casa Blanca, que va començar a boicotejar obertament el nou govern cubà. Castro no va tenir llavors més remei que recolzar-se en l'URSS (desitjosa d'obrir una esquadra en el domini nord-americà del continent), i va acabar per decantar-se obertament pel comunisme.

Mentre l'exemple de la victòria castrista va servir d'estímul, al llarg de la dècada següent, per a tota una sèrie de **moviments revolucionaris d'inspiració marxista** que van intentar enderrocar els règims autoritaris de l'Amèrica Llatina, el desafiament cubà en un sector de vital interès estratègic va portar a un embargament total dels Estats Units i a la ruptura total entre l'Havana i Washington. L'Administració Kennedy no va escatimar així cap esforç per enderrocar el règim cubà, i l'abril de 1961 va arribar a organitzar un intent d'invasió de l'illa protagonitzat per anticastristes exiliats. El fallit desembarcament a la **badia de Cochinos**, a més de representar un seriós revés per als Estats Units, va empènyer encara més Cuba cap a l'URSS. Sentint-se amenaçat en la seva seguretat, Castro va sol·licitar l'ajuda militar dels soviètics, que el 1962 van enviar importants subministraments d'armes a l'illa. Quan els vols espia nord-

americans van descobrir l'existència de míssils russos instal·lats a Cuba, el mes d'octubre es va desencadenar la **crisi**. Kennedy va imposar una quarantena al tràfic d'armes cap a l'illa, amenaçant amb represàlies obertes en cas que els soviètics no retiressin de seguida els seus míssils. Mentre el món esperava amb ansietat, i davant la resolució nord-americana, Khrusxov finalment es va doblegar a la pressió i va ordenar la retirada de l'armament soviètic; a canvi, va obtenir la renúncia nord-americana als intents d'invasió de Cuba. La solució de la crisi –que també comportava el desmantellament dels míssils nord-americans que, des de Turquia, apuntaven l'URSS– va representar un indubtable èxit per a la Casa Blanca, però va posar en gran dificultat Khrusxov, tant a Cuba (que se sentia traïda) com a la mateixa Unió Soviètica (on la retirada es va veure com una derrota estratègica), i va contribuir finalment a la seva posterior destitució com a suprem mandatari del Kremlin (1964).

La raó fonamental de la solució de la crisi es trobava en el verdader pànic de totes dues superpotències a una guerra nuclear de conseqüències catastròfiques, que calia evitar a qualsevol preu. La "mútua destrucció garantida", en cas d'un conflicte no convencional, va representar a partir de llavors la millor garantia per a evitar el conflicte.

3. De la coexistència pacífica a la distensió (1964-1976)

3.1. El camí de la distensió

A partir de la segona meitat dels anys seixanta, es van començar a donar les condicions per a una nova i més constructiva relació entre els dos blocs enfrontats que superés l'etapa de la mera coexistència pacífica i evités l'aparició d'una crisi potencialment destructiva com la de Cuba. Diferents factors van afavorir el procés que finalment va desembocar en la distensió de principis dels setanta. La voluntat d'alguns estats europeus occidentals de suavitzar la rígida bipartició continental, la nova política duta a terme pels mandataris del Kremlin i –no menys important– el canvi de rumb de la diplomàcia nord-americana després de les dificultats internacionals de la presidència de Johnson.

Ascendit a la Casa Blanca després del tràgic assassinat de Kennedy, **Lyndon Johnson**, durant els cinc anys del seu mandat, es va intentar mantenir fidel a l'esperit i a les polítiques del seu predecessor. Convençut assertor del somni kennedyà d'una "nova frontera", en què els Estats Units recuperessin el seu orgull i construïssin un país més just per a tothom, Johnson va posar tota la seva obstinació en la realització del que va anomenar la *gran societat*. Les bases d'aquest discurs progressista residien en tota una sèrie de reformes (socials, sanitàries, econòmiques) que es proposaven eliminar la pobresa i la injustícia als Estats Units i que, gràcies al seu triomf electoral el 1964, Johnson va poder posar en marxa efectivament al llarg de la seva presidència.

Tanmateix, els èxits de Johnson en política interior van quedar entenebrits per la creixent implicació nord-americana en el **conflicte vietnamita**, que finalment va acabar amb la mateixa carrera política del president. La divisió del Vietnam en dos estats, després de la retirada francesa, havia de representar una solució provisional abans d'una futura reunificació; no obstant això, les pressions del Nord, l'existència d'un important moviment guerriller ajudat pels comunistes al Sud (el Vietcong), la debilitat intrínseca del corrupte règim del Sud i les concepcions estratègiques nord-americanes i soviètiques van transformar el país en l'escenari d'una guerra cruel. Washington va intentar sostenir el Vietnam del Sud amb tots els mitjans a la seva disposició al llarg de gairebé deu anys, enfrontant-se sense èxit a l'eficax guerrilla del Vietcong (que controlava més de la meitat del territori del sud del Vietnam). Convençut de la validesa de la "teoria del dòmino" –segons la qual si un país entrava a formar part del bloc comunista acabaria arrossegant tots els altres estats de la mateixa regió–, Johnson va apostar obertament per una escalada militar a Indoxina: va bombardejar repetidament el Vietnam del Nord i va enviar milers de soldats a trobar la mort a les jungles d'Indoxina. Malgrat tot, el Vietcong, contínuament ajudat pel règim del Nord (al seu torn armat pel bloc socialista),

La lluita pels drets civils

Un nucli fonamental de la concepció de Johnson va ser la lluita a favor de l'extensió dels drets civils de la població afro-americana, que encara als anys seixanta patia una discriminació racial oberta. Mentre personatges carismàtics com Martin Luther King i Malcolm X agitaven la consciència de la nació, Johnson va aconseguir eliminar les barreres racials que encara continuaven vigents, i va establir les bases per a la integració definitiva de tots els ciutadans en la vida del país.

continuava assetjant els americans i els seus aliats vietnamites. Mentre la contestació a la guerra envaïa els carrers nord-americans (i europeus), era evident que l'esforç dels Estats Units resultava ineficaç per a guanyar una guerra que s'estava convertint en el malson d'una generació, i que es feia necessari un nou enfocament estratègic per a sortir del destret vietnamita.

La tasca del nou president **Nixon**, a partir de 1969, va ser precisament enfrontar-se a aquest nou desafiament, buscant alhora solucions per a la crisi interior i econòmica del seu país.

- En primer lloc, el president va intentar respondre a la creixent **contestació juvenil** intentant recuperar la confiança d'amplis sectors de la població en els tradicionals valors nord-americans, i apel·lant directament a les classes mitjanes que desconfiaven dels moviments estudiantils i de la contracultura.
- En el **terreny econòmic** Nixon –davant la crisi que va colpejar el sistema capitalista occidental– es va veure obligat a devaluar el dòlar i a separar-lo del patró or, sense aconseguir, d'altra banda, que l'economia nord-americana tornés al creixement anterior.
- Més reeixida, en canvi, va ser la seva **política exterior**, en la qual –juntament amb el seu conseller **Henry Kissinger**– es va deixar guiar per principis de *realpolitik*. Nixon no va deixar mai de tenir cura dels tradicionals interessos nord-americans (com va demostrar afavorint obertament, el 1973, l'enderrocament del govern progressista xilè d'Allende, que en l'òptica de Washington s'estava decantant massa cap al marxisme), però alhora es va mostrar disposat a inèdits gestos d'obertura cap als adversaris dels Estats Units; així, va arribar a un clamorós acord amb la Xina de Mao i va obrir el camí de la distensió amb la Unió Soviètica.

De fet, la nova direcció col·legial que va assumir el poder a l'URSS després de la caiguda de Khrushov (al costat de **Brezhnev** també ocupaven càrrecs rellevants **Alekséi Kosygin** i **Nikolái Podgorni**) s'havia esforçat des del principi per imprimir un canvi de rumb en la política soviètica. Els líders del Kremlin coneixien perfectament els problemes del seu país, especialment en l'àmbit econòmic, i van intentar racionalitzar parcialment l'esforç industrial soviètic, dedicant més atenció a la producció de béns de consum i a l'agricultura –verdader taló d'Aquil·les de l'URSS. Tanmateix, i malgrat alguns resultats modestos, els seus esforços van acabar fracassant: la producció agrària continuava essent insuficient (l'URSS es va veure fins i tot obligada a importar aliments), el pes de l'exèrcit feia molt difícil reduir la inversió armamentística, una burocràcia omnipresent i conservadora obstaculitzava qualsevol esforç de reforma i de racionalització i, en general, la mateixa **estructura econòmica soviètica** es revelava cada dia més antiquada i **incapaç de competir amb el capitalisme occidental**.

Les tímides reformes de la primera etapa brezhneviana van deixar així el pas a una època d'estancament i de veritable esgotament econòmic, amb uns índexs de producció que, als anys setanta, eren absolutament insuficients i que resultaven la millor prova de la crisi del sistema soviètic.

Aquest quadre rígid i gris precedia la creixent desmoralització de la mateixa societat de l'URSS. Després de les parcials liberalitzacions que s'havien donat en l'etapa de Khrusxov, la nomenklatura del Kremlin va tornar a imposar un control estricte sobre la població, perseguint obertament els dissidents, tancant els espais de discussió públics i decebant els que esperaven canvis o obertures.

La creixent desafecció –o fins i tot hostilitat– de les poblacions vers el sistema comunista, i l'estancament econòmic (encara que de vegades menor que a la mateixa URSS) eren característiques comunes també en tots els països de l'Europa de l'Est. I per això, tant en les classes dirigents com en alguns sectors de la ciutadania, se sentia l'evident necessitat d'introduir reformes en un sistema que estava demostrant, amb el pas del temps, tota la seva ineficàcia i fragilitat intrínseca. Tanmateix, els intents de reforma més tímids xocaven una vegada i una altra amb la rigidesa d'unes estructures que necessitaven canvis profunds, mentre els moviments reformistes més radicals acabaven entrant en conflicte amb els interessos estratègics de Moscou, i per tant estaven destinats al fracàs.

És aquest el cas de l'intent de reforma del socialisme que es va produir a Txecoslovàquia la segona meitat dels anys seixanta (l'anomenada *Primavera de Praga*). Estimulats pel nou cap del Partit Comunista Alexander Dubček, els ciutadans van començar una llarga fase de debats i de discussions que, en l'òptica del mateix Dubček, havien d'afavorir l'aparició i l'aplicació d'un nou model de socialisme (el socialisme de rostre humà). Aquest nou model no qüestionava ni el paper guia del Partit Comunista, ni l'aliança de Txecoslovàquia amb l'URSS. Bàsicament proposava més llibertats (en la premsa, en la cultura) i més participació ciutadana en els assumptes públics.

Malgrat les repetides afirmacions en sentit contrari fetes pels dirigents txecoslovacs, fins i tot aquests canvis podien representar una amenaça en la visió geoestratègica soviètica. Temorosa que Praga es decantés finalment pel capitalisme, l'URSS –juntament amb altres països del pacte de Varsòvia– va **envair Txecoslovàquia** el 20 d'agost de 1968 i va posar fi per la força a l'experiment reformista de Dubček.

Davant un sistema que trontollava, tant a l'interior com als països del pacte de Varsòvia, l'aposta de Brezhnev per la distensió va representar una garantia de seguretat per al Kremlin. En primer lloc, normalitzar les relacions amb els Estats Units i reduir els arsenals nuclears recíprocs racionalitzava i reduïa el risc d'enfrontaments armats i de crisi com la dels míssils cubans. En segon lloc, la construcció d'una nova relació amb Occident disminuïa el perill d'un aïllament de Moscou arran de l'acostament xinès i nord-americà. Finalment, i encara més important en l'òptica del Kremlin, la distensió constituïa una acceptació implícita, per part d'Occident, tant de la força militar soviètica com de la seva esfera d'influència.

Un impuls ulterior a l'acostament entre les dues superpotències va arribar des de l'Europa occidental, on els moviments diplomàtics del president francès De Gaulle i del canceller alemany Brandt van contribuir a modificar l'anterior lògica d'enfrontament.

- **De Gaulle**, intentant reconstruir l'antiga *grandeur* del seu país, es va proposar recuperar uns espais de maniobra autònoms dins del bloc occidental. Parlant d'un espai europeu que s'estenia de l'Atlàntic als Urals, que trenqués la rígida bipartició continental, més d'una vegada va arribar a enfrontaments oberts amb Washington (sobretot amb motiu de la seva polèmica retirada de l'OTAN).
- Per la seva banda, **Willy Brandt**, elegit el 1969 i cap del primer govern socialdemòcrata de l'Alemanya occidental, va ser el principal impulsor de l'anomenada *östpolitik*, l'intent d'arribar a una normalització de les relacions entre les dues Alemanyes i, en conseqüència, entre els dos blocs de la Guerra Freda. Brandt va renunciar als postulats que havien dominat fins llavors la política de la República Federal (no-reconeixement d'Alemanya Oriental, no-reconeixement de les fronteres internacionals de 1945), i va apostar obertament per un camí de pacificació, a més d'augmentar els intercanvis comercials amb els països socialistes. En la seva òptica, la distensió i la millora de les condicions econòmiques podien servir per a mitigar la decepció que el reconeixement de la intangibilitat de les fronteres pogués causar en la població alemanya.

L'eurocomunisme

Un dels intents més originals de superar el rígid esquematisme de la Guerra Freda va ser el que van complir tres dels grans partits comunistes de l'Europa occidental cap a mitjan anys setanta. L'anomenat *eurocomunisme*, propugnat pel PC italià d'Enrico Berlinguer, pel PC francès de Georges Marchais i pel PC espanyol de Santiago Carrillo (il·legal fins al

La doctrina Brezhnev

Per justificar retrospectivament la invasió de Txecoslovàquia, els líders soviètics van recórrer, a finals de 1968, a una teoria política anomenada des de llavors *doctrina Brezhnev*. Aquesta afirmava que, en cas que un estat del bloc oriental abandonés el socialisme i es decantés pel capitalisme, la qüestió deixava de ser un assumpte del país mateix i es convertia en un problema comú de tots els països comunistes. A la pràctica, la doctrina reafirmava el dret de l'URSS a intervenir en els afers interns dels països satèl·lit, ja que només Moscou podia definir què eren el socialisme i el capitalisme.

Lectura suggerida

Javier Tusell (1979). *Eurocomunismo en España*. Madrid: Fundación Humanismo y Democracia.

1977), es caracteritzava per la seva voluntat d'inserir plenament els respectius partits en la lògica parlamentària de les societats occidentals, eixamplant les bases del seu consens per a arribar a governar democràticament. A això s'acompanyava una crítica cada vegada més oberta cap al paper de l'URSS com a guia dels moviments marxistes internacionals, i l'aposta per la construcció d'un socialisme sobre bases nacionals que no estigués lligat als dictàmens de Moscou. Tanmateix, la crisi generalitzada del comunisme als anys vuitanta va provocar el final del moviment. El declivi experimentat pels tres partits va acabar per empènyer-los cap a posicions més pròpiament socialdemòcrates o –com en el cas francès– per facilitar la seva tornada a l'òrbita de Moscou.

A finals dels seixanta el moment era propici per a una disminució de la tensió entre els dos blocs enfrontats. El pragmatisme de Nixon va trobar un aliat natural en la voluntat brezhneviana de trobar alguna forma de reconeixement implícit per part d'Occident; a més, acords bilaterals que poguessin donar pas a un món més pacífic podien servir, en l'òptica de tots dos contendents, per a rebaixar la contestació que amenaçava l'estabilitat interior i per a enfortir els bàndols en les respectives esferes d'influència. Els Estats Units i la Unió Soviètica, en definitiva, estaven disposats a trobar alguna forma de *modus vivendi* amb l'enemic, encara que comportés renunciar –si més no de moment– a les anteriors ambicions de derrotar l'adversari, i encara que aquest *modus vivendi* no fes sinó congelar l'*status quo*, en contra de les expectatives europees.

Els dos líders, després de diverses cimeres preparatòries –que van portar per primera vegada un president nord-americà a l'URSS–, van obrir el camí d'una nova fase en les relacions dels seus països. Una fase que, a més d'intercanvis comercials i científics abans impensables, es va caracteritzar sobretot pel compromís recíproc de reduir els armaments estratègics. Fruit d'aquest compromís va ser la firma dels **acords SALT I** el 1972, en què els Estats Units i la Unió Soviètica van pactar una històrica limitació dels seus arsenals nuclears. També el desenvolupament del conflicte vietnamita es va veure afectat pel nou marc diplomàtic mundial. Si en un primer moment Nixon havia decidit estendre la guerra a altres països de la regió (Laos i Cambodja), intensificant els bombardejos sobre el Vietnam del Nord, l'acostament entre Washington i Moscou, i la nova relació dels Estats Units amb la Xina van propiciar la firma dels acords de pau de París, arran dels quals els americans es van retirar d'Indoxina. (Acords que, tanmateix, no van garantir, com esperava Nixon, la supervivència del règim del Sud, ja que el 1975 una ofensiva general nord-vietnamita va portar a la caiguda de Saigon i a la reunificació del país sota els comunistes.)

Amb tot, el fruit més significatiu –i més polèmic– del procés de distensió van ser els **acords d'Hèlsinki**, firmats el 1975 com a acta final de la Conferència sobre la Seguretat i Cooperació a Europa. La iniciativa en la convocatòria de la conferència es va deure principalment a l'URSS, que buscava –i va obtenir– el reconeixement de la intangibilitat de les fronteres europees existents (i implícitament el reconeixement de la seva posició de domini sobre els països de l'Est). L'*status quo* continental es veia llavors ratificat fins i tot formalment, en un procés que semblava posar fi a les esperances de superar la bipartició nascuda el 1945. Tanmateix, i contràriament a les previsions d'un Brezhnev que començava a patir greus problemes de salut, l'acord va portar conseqüències no previstes per a la diplomàcia soviètica. El compromís de tots els signants a respectar els **drets humans** es va convertir en un bumerang per a la mateixa URSS, ja que a partir d'aquell moment els dissidents anticomunistes dels països de l'Est van fer del compromís esmentat un manifest de les seves reivindicacions.

Si a això afegim que les dimissions de Nixon havien propiciat l'ascens, als Estats Units, de polítics més compromesos amb la causa dels drets humans, i menys propicis a solucions de compromís basades en la *realpolitik*, es pot entendre fàcilment per què, al final, la distensió es va veure abocada al fracàs, i per què totes dues superpotències –una URSS decebuda i uns Estats Units molt més durs en les seves postures– van reprendre el camí de la confrontació.

3.2. Els conflictes de l'Orient Mitjà

Mentre els Estats Units i la Unió Soviètica començaven a obrir el camí de la **distensió**, la qüestió de l'Orient Mitjà –el llegat més tràgic i durador de la colonització occidental– va tornar a proposar-se amb tota la gravetat a l'atenció del món arran dels **conflictes entre àrabs i israelians**.

Ja als anys trenta, a la **Palestina** sota mandat britànic, s'estaven establint les bases del successiu drama. La cada vegada més massiva immigració jueva començava a donar lloc a ferotges enfrontaments amb la població àrab autòctona, sense que les autoritats colonials angleses aconseguissin frenar l'espiral de violència. Després de 1945 –amb el món commocionat pel descobriment de l'Holocaust–, la situació es va fer de fet insostenible: a les ambicions dels jueus de constituir a Palestina un estat propi s'hi oposaven les resistències d'uns àrabs que volien posar fi a la tutela occidental. El Govern de Londres, incapaç de solucionar el problema, es va retirar el 1948 del seu mandat, i va deixar a les mans de l'ONU la qüestió. Aquesta, al seu torn, va optar per una bipartició del territori palestí mitjançant la creació de dos estats, Israel i Palestina. Tanmateix, la solució va trobar l'oposició immediata dels països àrabs, que van atacar l'acabat de néixer estat jueu. La contundent victòria d'Israel (el Govern del qual va ser reconegut de seguida per l'URSS i pels Estats Units) va assegurar a aquest un territori molt més extens respecte al projecte de bipartició, i va donar origen a la diàspora dels palestins, desposseïts de les seves terres. El trauma de la derrota va facilitar, d'altra banda, l'aparició d'un nou moviment nacionalista

El Watergate

Malgrat els seus èxits en la política exterior, va ser un assumpte interior el que va causar la caiguda de Nixon el 1974. Després del descobriment d'un robatori a la seu del Partit Demòcrata a Washington, es va destapar un escàndol polític quan es va saber que el mateix president havia autoritzat escoltes il·legals dels seus adversaris. Les mentides inicials de Nixon van ser desmentides per la premsa, i el 1974 –per primera vegada en la història– els Estats Units van veure dimitir el seu president.

Lectura recomanada

Antoni Segura (2001). *Más allá del Islam*. Madrid: Alianza Editorial.

radical (laic i socialista) en molts països àrabs de la regió, desitjosos de posar fi a la influència de les monarquies tradicionalistes i dels països occidentals. L'exemple més conegut d'aquest moviment és el dels **Oficials Lliures** que, a l'Egipte de 1952, van enderrocar el rei i van establir una república sota el control de **Nasser**, mentre també a Síria una coalició nacionalista radical prenia el poder, la regió començava a integrar-se a l'escenari de la Guerra Freda, amb l'aproximació del Caire i de Damasc a l'URSS i l'aposta prooccidental de Turquia i l'Iran. En aquest context, la decisió egípcia de nacionalitzar l'estratègic canal de Suez, el 1956, va desembocar en la segona guerra araboisraeliana. Amb el suport de forces francobritàniques, les tropes d'Israel van atacar victoriosament les posicions egípcies al canal i al Sinaí. Tanmateix, la decidida reacció de l'URSS i els Estats Units (sempre contraris a un colonialisme europeu que tolerava malament la pèrdua del lucratiu control del canal) va forçar la cessació del foc; va garantir un important èxit moral al règim de Nasser, i va restablir els confins de 1948. Mentre se superava per sempre l'era dels imperis colonials, Washington i Moscou s'imposaven com a actors fonamentals també en una regió en què Israel començava a tenir un paper estratègic de primer pla. La tensió entre l'Estat jueu i els seus veïns àrabs no va disminuir tampoc a la dècada següent. El règim de Nasser, després de l'èxit propagandístic de 1956, veia com la seva influència a la zona anava creixent amb el pas del temps. La seva aposta laica i socialista –i la seva aliança estratègica amb una URSS que s'aprofitava de tots els moviments anticolonialistes del Tercer Món– li garantien així l'hostilitat oberta dels Estats Units i de les monarquies conservadores del golf Pèrsic. Alhora, les relacions d'Israel amb els seus veïns es deterioraven cada vegada més: el Govern de Tel Aviv se sentia amenaçat per les posicions radicals d'Egipte, Síria i l'Iraq, mentre els països àrabs esgrimien i utilitzaven la causa palestina per a manifestar el seu total rebuig d'Israel. En aquesta situació cada vegada més tensa, el juny de 1967 Israel va llançar un atac per sorpresa contra Síria, Jordània i Egipte, i en sis dies va destrossar les forces enemigues (armades per l'URSS) i, de fet, es va annexionar Cisjordània, els alts del Golan i la península del Sinaí. Mentre els palestins refugiats en aquests territoris patien una nova ocupació (també es començaven a organitzar políticament sota el lideratge d'**Arafat**, i a recórrer a violents atemptats terroristes), els països àrabs eren derrotats de manera dramàtica, cosa que de fet va posar fi a l'experiment polític de Nasser. El successor d'aquest últim a la presidència d'Egipte, **Anwar el Sadat**, va replantejar totalment l'estratègia del seu país, i va saber jugar hàbilment amb el bipolarisme de la Guerra Freda per aconseguir els seus objectius. Per reconstruir la confiança àrab, Egipte va llançar, juntament amb Síria, un atac sorpresa contra Israel (1973, guerra del Yom Kippur) que, malgrat la contraofensiva posterior, va traumatitzar l'Estat jueu i va crear una situació propícia per a un canvi radical d'aliances al Caire. Sadat va abandonar, poc després, la tradicional amistat amb l'URSS, i va buscar el suport nord-americà perquè Israel li tornés el Sinaí ocupat des de 1967, segons el principi "**pau a canvi de territoris**" que aquí es va aplicar per primera vegada. Israel, pressionat també pels Estats Units, que s'havia erigit en el seu principal protector, va acceptar els termes del pacte i va arribar a un acord diplomàtic amb Egipte

el 1978 (**acords de Camp David**). Moscou perdia així el seu principal aliat a l'escenari de l'Orient Mitjà, mentre que Washington es convertia també en aquella zona en la potència dominant.

Mentre Israel començava a dur a terme la polèmica colonització dels territoris ocupats de Gaza i de Cisjordània, enfrontant-se als palestins fins i tot en les seves bases al Líban devastat per la guerra civil, a finals dels setanta un nou focus de tensió es va obrir a l'Iran, on, el 1979, una revolució havia enderrocat el despòtic Govern del **xa** i havia instaurat un règim autoritari islàmic sota el lideratge de l'**aiatol·là Khomeini**. Aquest va trencar tot seguit la tradicional aliança amb els Estats Units (sense d'altra banda estalviar crítiques al "materialisme" soviètic) i va començar a fomentar l'aparició de grups radicals a tota la regió, en nom de la lluita contra occidentals i israelians. La dictadura laica i de tall socialista de **Sadam Hussein** a l'Iraq es va intentar aprofitar de la presumpta debilitat del nou règim iranià; va envair el país el 1980 i va començar una atroç guerra de desgast que es va saldar sense vencedors el 1988. Des del principi, l'agressió iraquiana va obtenir el suport tant de l'URSS –tradicional aliada de Bagdad, i preocupada per la possible desestabilització de les seves regions musulmanes arran del discurs radical de Khomeini– com dels Estats Units i dels països occidentals, que van proporcionar abundant armament a Sadam perquè posés fi a l'amenaça iraniana. La guerra va representar així una evident ruptura en el tradicional escenari de la Guerra Freda, ja que totes dues superpotències es van decantar obertament pel mateix bàndol, i no van estendre al conflicte del golf Pèrsic el seu tradicional enfrontament.

4. Refredament de relacions i caiguda del comunisme (1976-1991)

4.1. La nova escalada de la tensió

Cap a finals dels anys setanta, el procés de distensió entre les dues superpotències semblava que s'havia paralitzat irremeiablement. Mentre que les negociacions sobre una nova reducció dels armaments estratègics (**acords SALT II**) no aconseguien progressar, les accions soviètiques al Tercer Món i la creixent fredor de la nova administració nord-americana de **Carter** preparaven de fet el camí per a una altra etapa d'enfrontament.

No és gens estrany que la necessitat d'un canvi profund empenyés cap a la Casa Blanca el demòcrata Carter. Els Estats Units de 1976, encara que continuaven essent la primera potència mundial, semblaven estar submergits en una profunda crisi moral i política, causada per tota una sèrie d'esdeveniments (cas Watergate, derrota al Vietnam, dificultats econòmiques) que havien soscavat la confiança dels nord-americans en el seu Govern.

Després del pragmatisme nixonianà, el nou president es va proposar reconstruir una nova política centrada sobretot en el respecte dels drets humans, la qual cosa va portar, gradualment, a un refredament de les relacions amb l'URSS i, de fet, al final del procés de distensió esmentat.

Tanmateix, i malgrat èxits com la pau entre Israel i Egipte, la imatge de la presidència es va veure irremeiablement afectada per algunes greus crisis internacionals (com la dels ostatges a l'Iran, segrestats pels militants del nou règim islàmic durant més d'un any), que van garantir a Carter les acusacions de dur a terme una política exterior erràtica i feble, i van aplanar el camí per a la seva derrota electoral de 1980.

A aquestes acusacions també hi va contribuir la implicació esmentada –directa o indirecta– de l'URSS en una sèrie d'esgotadors conflictes al Tercer Món, vista a Washington com una nova fase expansionista de Moscou. La participació soviètica en aquestes guerres llunyanes no obeïa, tanmateix, a necessitats estratègiques bàsiques, ni a la voluntat d'expandir l'àrea d'influència comunista, sinó més aviat a una concepció de solidaritat internacional mal interpretada que obligava l'URSS, en la visió dels seus líders, a solidaritzar-se amb els moviments antiimperialistes del Tercer Món. Aquesta interpretació, que s'acompanyava d'una anàlisi equivocada sobre la decadència dels Estats Units després de la derrota del Vietnam, va acabar així arrossegant els soviètics a in-

terminables conteses a l'Àfrica i a l'Afganistan. I, si bé la participació de l'URSS en la guerra civil d'Angola i en les lluites entre Etiòpia i Somàlia es va limitar a la tramesa d'armes, diners i tècnics especialitzats (a Angola, sobretot per la pressió del règim cubà), molt més greu, sagnant i decisiva va ser la intervenció a l'Afganistan. Al país asiàtic, el nou Govern marxista, nascut arran d'un cop d'estat, trontollava sota els cops de la insurgència. Després de mesos de dubtes, imputables a la voluntat de no agreujar ulteriomment les relacions amb els Estats Units, el paradigma ideològic va guanyar el pols, a Moscou, a les consideracions estratègiques. Va ser així com, a finals del 1979, l'Exèrcit Roig va començar la invasió de l'Afganistan i es va embrancar en una impossible lluita contra les faccions rebels que havia de durar fins al 1988 i que va concloure amb una retirada humiliant.

L'acció soviètica a l'**Afganistan** va provocar la resposta immediata dels Estats Units. Carter va paralitzar l'aplicació dels acords de desarmament, va imposar un embargament a l'URSS i fins i tot va boicotejar els Jocs Olímpics de Moscou, enterrant definitivament l'esperit de la distensió. Aquestes accions, tanmateix, no eren suficients per a un grup de polítics pertanyents a l'ala dreta del Partit Republicà, especialment actius en la denúncia de la debilitat de Carter, i en general de les últimes administracions nord-americanes. Els neoconservadors (*neocons*) criticaven despietadament la política de distensió, amb la seva voluntat d'acceptar la bipartició del món, i advocaven per un nou lideratge que posés contra les cordes el bloc comunista; alhora, en política interior, volien dur a terme un canvi profund que eliminés tot tret de les polítiques heretades del *New Deal* i imposar una agenda neoliberal. Aquest grup, actiu des dels anys cinquanta, va aconseguir fer-se amb el control de la Casa Blanca gràcies al triomf electoral d'un dels seus exponents, l'exactor **Ronald Reagan**, el 1980, que es va dedicar immediatament a la tasca de transformar la política interior i l'exterior dels Estats Units. Reagan va començar a desmantellar l'estat assistencial nord-americà, lluitant asprament contra els sindicats i, en general, contra tot tret de progressisme en la vida pública del país; alhora, es feia portador d'un missatge obertament hostil cap a l'URSS (definida com a "**imperi del mal**" en un cèlebre discurs), augmentant les despeses militars i fent del seu **anticomunisme visceral** l'eix central de la seva diplomàcia.

L'arribada a la presidència de Reagan, i del seu discurs polític bel·licista i anti-soviètic, va modificar així de manera radical el panorama internacional i va desencadenar la que alguns analistes van definir com la **Nova Guerra Freda**.

Convençut assertor de la superioritat nord-americana –i de la missió mundial del seu país–, i fidel deixeble dels pensadors *neocons*, Reagan va actuar en l'escena internacional mogut essencialment pel seu afany de posar fi a la Guerra Freda posant contra les cordes l'URSS.

Per fer-ho, va actuar en dos fronts diferents i al seu torn complementaris.

- En primer lloc, no va escatimar esforços per subvencionar tots els moviments i les guerrilles anticomunistes, promovent accions directes i finançant i armant els guerrillers afganesos perquè desgastessin l'exèrcit soviètic.
- En segon lloc –amb una actuació que es va revelar encara més decisiva–, no solament va incrementar significativament les despeses militars del seu país (desplegant, també a Europa, noves armes), sinó que es va proposar desmantellar el mateix concepte de *mútua destrucció garantida* mitjançant el recurs a nous i sofisticats sistemes de defensa (l'anomenada **Iniciativa de defensa estratègica** o *IDE*). Aquesta aposta per un "escut espacial" demolia tots els esforços soviètics per aconseguir la paritat estratègica en les armes no convencionals, i el pànic que va causar a Moscou va tenir un paper important en la successiva aposta pacificadora de Gorbtxov, disposat a enterrar una confrontació que s'estava convertint en una calamitat per a l'agonitzant economia del seu país.

4.2. El col·lapse del comunisme

Els problemes que ja apressaven la Unió Soviètica a començaments dels anys setanta es van anar agreujant al llarg de tota l'etapa de Brezhnev com a secretari del PCUS. L'economia soviètica perdia cada vegada més terreny respecte als seus competidors occidentals, i va entrar en una fase d'**obert declivi** als anys vuitanta. Mentre la monolítica i corrupta burocràcia moscovita continuava frenant qualsevol reforma o innovació tecnològica d'importància, la desproporcionada despesa militar pesava com un llast sobre unes finances febles i ineficients. El "creixement declinant" de l'economia afectava també directament una població apàtica, acostumada a les dificultats i cada vegada més conscient del declivi del seu país. El rígid control policial, d'altra banda, impedia qualsevol mostra de disconformitat amb el règim. A la sensació de declivi hi contribuïa també el desgast físic de Brezhnev, que es va anar accentuant a partir de la segona meitat dels setanta. La concentració de poders a les mans d'una elit restringida, composta gairebé exclusivament per persones molt grans i sovint malaltes, no feia sinó contribuir a l'estancament del sistema. Les coses no van canviar tampoc després de la mort de Brezhnev (1982), ja que els successius secretaris del PCUS (**Andrópov** i **Txernenko**) només es van mantenir en el càrrec pocs mesos, abans de morir afluïts per greus problemes de salut.

A les dificultats interiors de l'URSS també s'hi va sumar, a partir de 1980, l'**obert desafiament dels polonesos**, un desafiament que va constituir el primer avís de la imminent caiguda del bloc comunista. El deteriorament de la situació econòmica, comuna en tots els països de l'Est a finals dels setanta, es va fer notar amb especial duresa a Polònia: la caiguda de la producció s'acompanyava d'un imparable augment del deute i d'un augment contemporani dels preus, fet que exacerbava la insatisfacció de la població vers els seus governants. En

aquesta situació, a les drassanes de Gdansk, es va iniciar el juliol de 1980 una poderosa vaga, liderada per l'electricista **Lech Walesa**. El moviment, que es va estendre ràpidament a altres ciutats, es va convertir molt aviat en un desafiament obert al règim, especialment quan es va transformar en un verdader sindicat (**Solidarnosc**). Mentre la forta Església catòlica del país –estimulada també per les visites del llavors papa, el polonès Karol Wojtyła (Joan Pau II)– donava suport al moviment de Walesa, el constant deteriorament de la situació, amb un Govern de Varsòvia que havia legalitzat fins i tot Solidarnosc (creant així el primer sindicat lliure del món comunista), preocupava cada dia més Moscou. Els líders soviètics temien una extensió del moviment fins i tot dins de les seves fronteres, però –a diferència de 1956 o 1968– no gosaven intervenir-hi obertament, frenats per la por d'una acció americana. De fet, va ser precisament aquesta no-intervenció el que va posar fi a la doctrina Brezhnev i va accelerar la descomposició del bloc comunista. La situació es va solucionar mitjançant un cop d'estat interior del **general Jaruzelski**. Tement que, abans o després, els russos acabessin envaint el país, o que esclatés una guerra civil, Jaruzelski, a finals de 1981, va imposar la llei marcial al país, va il·legalitzar Solidarnosc i va empresonar el mateix Walesa. Tanmateix, el cop d'estat només va servir per a retardar uns quants anys el final del règim.

L'àrdua tasca de frenar el desgast de l'URSS va recaure, a partir de 1985, en el jove neosecretari **Gorbatxov**. Com els seus predecessors, Gorbatxov coneixia perfectament els enormes problemes del seu país i, en general, de tot el sistema; però –i a diferència d'ells– estava disposat a utilitzar tots els seus poders per a dur a terme les imprescindibles reformes. Gorbatxov creia possible introduir canvis radicals (tant econòmics com polítics) en el socialisme soviètic, obrint l'URSS a l'exterior i integrant-la en un nou ordre mundial no dominat per l'enfrontament amb el bloc occidental, sinó basat en la cooperació.

Al front interior, la principal preocupació de Gorbatxov va ser la reactivació de la deprimida economia soviètica. Envoltat d'un equip de tecnòcrates, va lluitar contra l'omnipresent corrupció i va introduir una sèrie de reformes que van liberalitzar el rígid mercat interior. Tanmateix, els esforços estaven abocats al fracàs: les reformes no van aconseguir corregir els defectes estructurals del sistema soviètic, i fins i tot van empitjorar les condicions de vida de la població, que va veure agreujar-se encara més la seva situació econòmica. No van tenir millor sort els intents de reforma política: malgrat haver posat fi a l'opressiu sistema policial de les dècades anteriors, i d'haver abandonat el secretisme en nom de la "transparència" (*glasnost*), Gorbatxov encara era reticent a enterar definitivament el Partit Comunista i a procedir a la construcció d'una veritable democràcia d'estil occidental. La seva reforma –que intentava salvar els millors aspectes del socialisme sense eliminar-lo totalment– es va quedar incompleta també per la seva pròpia indecisió respecte a l'objectiu final que es volia assolir. Per això, no és gens estrany que Gorbatxov gaudís de molta menys consideració en la seva pròpia pàtria que a l'exterior. Mentre els seus propis ciutadans –estimulats pel mateix procés que ell havia posat en marxa– no li estalviaven les crítiques, decebuts sobretot pel constant deteriorament de

l'economia, la seva aposta per la transformació (*perestroika*, el lema semioficial de la seva presidència) i les seves característiques personals tan diferents dels anteriors líders soviètics li van garantir gairebé tot seguit la simpatia i el suport d'Occident.

Especialment significativa, per a entendre el nou clima que es va crear entre les dues superpotències amb l'arribada de Gorbatxov, va ser la relació que van establir el mateix líder soviètic i el president Reagan.

Després de les primeres cimeres, el mandatari nord-americà es va adonar que podia confiar en el nou secretari del PCUS per poder enterrar definitivament la Guerra Freda; per la seva banda, Gorbatxov, també disposat a superar l'època de l'enfrontament i favorable a l'eliminació de l'amenaça nuclear, va trobar en Reagan el suport necessari per a dur a terme els seus plans de cooperació internacional.

El fruit d'aquest nou esperit de cooperació van ser importants acords bilaterals sobre la reducció armamentística, i una nova actitud de la mateixa URSS respecte als seus satèl·lits europeus.

Gorbatxov, de fet, es disposava a abandonar definitivament l'etapa de l'imperialisme ideològic que havia dominat la diplomàcia soviètica a partir de 1945, conscient que aquest abandonament no solament era imprescindible per a obrir una nova relació amb Occident, sinó també per a reduir el pes que representava per a la mateixa economia del seu país. L'imprescindible retallada de les desproporcionades despeses diplomàtiques i militars feia impossible l'intervencionisme soviètic al Tercer Món (com s'ha dit, el 1988 l'Exèrcit Roig va abandonar l'Afganistan i va deixar el país en una situació d'extrema inestabilitat) i, sobretot, obligava Moscou a deixar de continuar assistint econòmicament i militarment els seus satèl·lits europeus. Aquests, per la seva banda, es van veure de sobte desproveïts de la imprescindible ajuda soviètica i, estimulats pels moviments de protesta i per la imperiosa necessitat de redefinir la seva pròpia política, es van decantar ràpidament per l'adopció d'un sistema democràticoliberal. Decidida a desentendre's per complet de l'evolució política de l'Europa de l'Est, Moscou no va moure un dit quan, el 1989 i en el breu espai d'uns quants mesos, el ferm sistema de control soviètic sobre els països de l'Europa oriental es va enfonsar definitivament.

Reagan i Gorbatxov el 1985

Font: http://es.wikipedia.org/wiki/Archivo:Reagan_and_Gorbachev_hold_discussions.jpg

Es tractava de l'aplicació d'una nova teoria de política exterior, denominada curiosament *doctrina Sinatra* (en homenatge a la famosa cançó "My Way" de l'autor nord-americà), que consistia en el fet que Moscou permetia lliurement als seus satèl·lits decidir la seva pròpia evolució política i econòmica, sense voler intervenir en els seus afers interns com havia establert l'anterior doctrina Brezhnev.

Estimulats per la nova actitud de la diplomàcia del Kremlin, **Hongria i Polònia** van ser els primers a moure's. A Budapest, on la vella classe dirigent comunista ja havia estat substituïda per nous líders polítics que lentament estaven obrint el país a l'economia de mercat l'estiu de 1989, va veure que es van obrir els filats de frontera amb Àustria, cosa que va originar un verdader èxode massiu cap al món occidental. Mentre es desmantellava el **teló d'acer**, a Polònia – on Solidarnosc havia tornat a la legalitat– al juny hi va haver eleccions semilibres, en les quals els candidats de Solidarnosc literalment van escombrar els governamentals. El resultat va ser la constitució, a l'agost, del primer Govern no comunista de l'Europa oriental. Els espectaculars esdeveniments d'Hongria i de Polònia van obrir així el camí de la caiguda dels altres règims comunistes. Desautoritzat per la pressió popular, i pel desinterès explícit de l'URSS envers el destí de l'Alemanya oriental, el Govern de **Berlín Est** va obrir (el 9 de novembre de 1989) els accessos a l'Alemanya occidental i va provocar **la caiguda** del símbol mateix de la Guerra Freda, el **Mur de Berlín**; mentre a **Txecoslovàquia** la **revolució de vellut** propiciava la tornada de **Dubcek** a la presidència del Parlament, també **Bulgària i Romania** (aquesta última, després de sagnants revoltes) es van encaminar cap a l'afirmació de la democràcia i la instauració de sistemes econòmics capitalistes.

El sobtat col·lapse del sistema comunista a l'Europa oriental va accelerar també el definitiu enderrocament de la mateixa Unió Soviètica.

En efecte, els intents de reforma de Gorbtxov s'estaven quedant massa limitats davant els problemes que apressaven la seva pàtria. Mentre la situació de l'economia empitjorava (sense que d'altra banda s'arribés a una completa liberalització), s'aguditzaven les tensions ètniques entre els diferents components de l'Estat, i el mateix poder del secretari del PCUS es veia amenaçat pel creixent enfrontament entre radicals i conservadors. El 1990, el mateix PCUS es va veure forçat a autoritzar la creació de partits democràtics a l'URSS, alliberant així les forces centrífugues que van ser, en última instància, les responsables del col·lapse soviètic. Mentre les "nacionalitats perifèriques" (lituans, georgians, letons, azerbaidjanesos, moldaus, ucraïnesos) s'allunyaven cada dia més de Moscou, en alguns casos demanant explícitament la independència, els ra-

dicals guiats per Boris Ieltsin es feien amb el control de la mateixa Federació Russa, accelerant la reacció dels que no estaven disposats a discutir l'existència de l'URSS i aïllant cada dia més un debilitat Gorbtxov.

La temuda reacció dels conservadors es va concretar, l'agost de 1991, en un intent de cop d'estat dut a terme per sectors del PCUS i de l'exèrcit soviètic. Tanmateix, mentre el desautoritzat Gorbtxov estava segrestat a Crimea, la reacció de Ieltsin i de la població va fer fracassar el cop en pocs dies, i va precipitar la situació i va convertir en realitat els pitjors malsons dels colpistes derrotats. Mentre els països bàltics accedien ràpidament a la independència –estimulats pel suport occidental–, Ieltsin arribava a sengles acords amb els líders de les diferents repúbliques soviètiques per a enterrar definitivament l'URSS i constituir una nova Confederació d'Estats Independents que la substituís. Una vegada dissolt i il·legalitzat el PCUS, un Gorbtxov abandonat per tots es va veure forçat a acceptar la dissolució de la unió i poc després va presentar la seva dimissió. El 25 de desembre de 1991, l'URSS desapareixia així del mapa polític mundial i es fragmentava en quinze noves repúbliques independents. S'obria una nova etapa en la història mundial.

4.3. La Xina comunista

Significativa excepció en el procés general de dissolució del comunisme als anys vuitanta va ser la Xina, que precisament en aquella dècada començava l'extraordinari enlairament econòmic que l'havia de convertir en una superpotència mundial. Un enlairament que és encara més sorprenent si es consideren les catastròfiques condicions socials i econòmiques del país el 1946, quan va tornar a desencadenar-se la guerra civil entre el Govern de Jiang i els comunistes de Mao.

En un primer moment les forces de **Jiang Jieshi**, que controlava gran part del territori i disposaven d'una important superioritat d'efectius (a més del suport econòmic i de l'assessorament militar nord-americà), van poder guanyar fàcilment la contesa contra els seus adversaris, aïllats i sense suports externs. L'URSS, en efecte, es va abstenir acuradament d'intervenir a favor dels comunistes locals, i de moment va concentrar totes les seves mirades sobre Europa. En l'òptica estaliniana, la Xina representava un element secundari en el joc polític mundial, i la mateixa guerra civil s'hauria hagut de solucionar mitjançant un compromís (el 1945 Stalin havia reconegut Jiang com a legítim president de la Xina). Malgrat tot, ja a partir de 1947 els comunistes van començar la seva contraofensiva general, ajudats per la creixent desmoralització dels nacionalistes, pel prestigi adquirit durant la lluita contra el Japó i per la participació en la lluita d'una pagesia que veia en la revolució la possibilitat de modificar estructures d'opressió mil·lenàries. El règim de Jiang, corrupte i violent, desorganitzat i ineficient, es va esfondrar al cap de pocs anys, mentre que fins i tot els nord-americans, preocupats per evitar una intervenció massiva en el conflicte, van abandonar el seu antic protegit. L'1 d'octubre de 1949, **Mao** va poder proclamar llavors, des de Pequín, el naixement de la **República**

Lectura suggerida

Jian Chen (2005). *La China de Mao y la Guerra Fría*. Barcelona: Paidós Ibérica.

Popular de la Xina. Un naixement que –com s'ha dit– va despertar les alarmes a la Casa Blanca: Washington va rebutjar reconèixer diplomàticament el nou Govern xinès i va començar a proporcionar ajuda militar i econòmica als nacionalistes que s'havien refugiat a l'illa de Taiwan, aplicant també a Àsia el principi de la "contenció" anticomunista.

Malgrat el **tractat d'amistat amb Moscou** de 1950, el règim comunista que es va instal·lar a Pequín a partir de 1949 diferia molt, en els postulats polítics, de la tradició marxista leninista. En un país eminentment agrari, el nucli i bastió de la revolució van ser els camperols, i no els obrers urbans com era dictat per la doctrina oficial de Moscou. La implantació del comunisme a l'immens país va seguir llavors pautes molt peculiars: es va caracteritzar pel lideratge gairebé indiscutit de Mao i per l'aplicació de polítiques sovint contradictòries i de resultats tràgics. Un exemple d'aquestes polítiques contradictòries i, alhora, tràgiques va ser l'anomenat **Gran Salt Endavant**, posat en marxa a finals dels anys cinquanta. Mao i el seu règim es van proposar una **industrialització forçada de la Xina** i van obligar milions d'individus a abandonar els camps per treballar a les fàbriques. El pla, a més de no millorar l'estructura industrial del país, va comportar la mort d'entre 20 i 30 milions de persones a causa de la **fam**, i va constituir un fracàs catastròfic per a les polítiques maoistes.

No menys peculiar va ser la política exterior de Pequín al llarg de tota l'etapa maoista. Malgrat l'ajuda consistent que el Kremlin va enviar a Mao al llarg de tots els anys cinquanta (els russos van proporcionar als xinesos fins i tot la tecnologia per a la fabricació d'armes nuclears), Mao, desitjós de trencar l'equilibri bipolar de la Guerra Freda, i summament crític respecte del procés de desestalinització dut a terme per Khrushov a partir de 1956, va extremer les seves crítiques al "revisiisme" soviètic fins a arribar a una ruptura completa amb Moscou el 1960. A partir de llavors, la Xina comunista va desafiar obertament l'URSS, i fins i tot va arribar a enfrontaments fronterers amb el seu antic protector, i es va preparar a exercir un nou paper en el tauler internacional una vegada cessada la fase més caòtica de la Revolució Cultural.

La Revolució Cultural

A partir de 1966, l'enorme país asiàtic es va veure afectat per una colossal campanya de masses, estimulada per Mao i dirigida contra tots els acusats d'oposar-se a l'esperit revolucionari. Mentre grups organitzats –les guàrdies roges– sumien en el país en la violència i en el caos, Mao va aconseguir recuperar el seu poder sobre el país, durament qüestionat després del fracàs del Gran Salt Endavant, i derrotar els seus adversaris polítics.

El maoisme i la seva influència

La ruptura sinoviètica, la Revolució Cultural i en general l'emergència de la Xina en l'escena internacional van ser esdeveniments que van tenir una vasta repercussió també fora de les fronteres del país asiàtic. El desafiament al fins llavors dominant model soviètic, en nom d'una crítica radical a la burocratització i a l'esclerosi del sistema moscovita, van aconseguir despertar l'interès d'intel·lectuals i estudiants que, a finals dels anys seixanta, buscaven noves solucions al marge de l'enfrontament bipolar entre els Estats Units i l'URSS. El valor revolucionari del missatge xinès es va conjugar així a la radical crítica del sistema que es duia a terme especialment a Occident, als anys de la contestació juvenil, i va donar origen a l'aparició de moviments maoistes fora de la mateixa Xina.

Així, a començaments dels setanta, Mao va sorprendre el món començant en un altre temps inconcebible acostament als Estats Units, que va portar a l'ingrés del Govern de Mao en el Consell de Seguretat de l'ONU (en substitució de Taiwan), a la històrica visita a la Xina de Nixon i a la normalització de relacions entre els dos països. En realitat, la sorpresa no va haver de ser tan gran per als observadors més atents, ja que Pequín i Washington tenien més d'un interès en comú: tots dos desconfiaven d'una URSS que havia assolit la paritat armamentística amb els Estats Units, tots dos desitjaven acabar el conflicte al Vietnam (que amenaçava arribar a les fronteres meridionals xineses), i tots dos esperaven estabilitzar la situació econòmica dels seus respectius països. Una conseqüència lògica d'això va ser el restabliment de contactes entre la Xina i els Estats Units, interromputs des de 1949 (encara que per al ple reconeixement diplomàtic es va haver d'esperar fins al 1979), i a l'assumpció, per part de Pequín, d'un estatus de superpotència plenament reconeguda per Occident.

Aquest estatus es va veure incrementat després per l'impressionant desenvolupament econòmic xinès, una vegada mort Mao i arribat al poder el seu històric adversari **Deng Xiaoping**. El pragmàtic nou líder de Pequín –derrotats els opositors– havia començat una radical transformació del país, apostant obertament per l'adopció d'una economia de mercat i exhortant els seus compatriotes que s'enriquessin. Tanmateix, això, en l'òptica de Deng, no significava que la reforma econòmica s'hagués d'acompanyar d'una reforma política democràtica. Quan, la primavera de 1989, estudiants i intel·lectuals van ocupar la **plaça de Tiananmen** a la capital per demanar reformes, estimulats pels canvis que s'estaven produint a Europa i a l'URSS i per una visita del mateix Gorbatsxov a la Xina, Deng va esclafar la revolta amb la força de l'Exèrcit Roig i al preu de milers de morts. La liberalització econòmica i el creixement del gegant oriental s'havien de produir sense canvis polítics i sense la instauració de la democràcia.

Trobada entre Mao i Nixon el 1972
Font: http://es.wikipedia.org/wiki/Archivo:Nixon_Mao_1972-02-29.png

Glossari

aïllacionisme *m* Doctrina política nord-americana que consistia a no intervenir en els afers internacionals que no amenassin de manera directa i immediata els interessos dels Estats Units.

Banc Mundial *m* Organisme de les Nacions Unides la tasca del qual consisteix a reduir la pobresa de les nacions. Va ser fundat el 1944 durant les reunions de Bretton Woods.

caça de bruixes *f* Període de la història nord-americana en què es va desencadenar una violenta persecució de tots els sospitosos de simpatitzar amb la causa comunista i, en general, de tots els que s'oposaven a l'anticomunisme visceral de l'administració. El seu principal animador va ser el senador Joseph McCarthy.

CIA *f* Servei d'intel·ligència nord-americà (en anglès, Central Intelligence Agency).

Commonwealth *f* Comunitat Britànica de Nacions, associació internacional de països associats d'alguna manera amb el Regne Unit.

estat del benestar *m* Traducció espanyola del *welfare state* anglosaxó. Consisteix en l'aplicació –en un sistema econòmic capitalista– de polítiques socials per part de l'Estat, amb l'objectiu de millorar les condicions de vida de la població.

fronts nacionals *m* Governos que es van formar als països de l'Europa oriental a partir de 1945 amb la participació de totes les forces antifeixistes, encara que amb un predomini estratègic dels comunistes. Van ser substituïts, a partir de 1947-1948, per les democràcies populars.

glasnost *f* En rus, 'transparència'. Es refereix al nou estil de govern de l'URSS de Gorbatxov que havia d'abandonar l'antic secretisme soviètic.

Gran Depressió *f* Crisi econòmica mundial que es va iniciar arran del crac de la borsa de Nova York el 1929 i que es va prolongar gairebé durant tots els anys trenta, colpejant especialment l'economia nord-americana.

IDE *f* Iniciativa de defensa estratègica (*Strategic defense initiative*, SDI), programa desenvolupat per la presidència Reagan als anys vuitanta per a crear nous sistemes de defensa contra la Unió Soviètica. També conegut com a *escut espacial*.

Kominform *f* Oficina d'informació comunista fundada el 1947 amb l'objectiu de coordinar les accions dels partits comunistes mundials.

nomenklatura *f* Per extensió, es defineix així l'elit politicoeconòmica de la Unió Soviètica, caracteritzada pel seu immobilisme, el seu clientelisme i els seus privilegis.

OTAN *f* Organització del Tractat de l'Atlàntic del Nord. Aliança política i militar entre diversos països de l'hemisferi septentrional, creada per a contrarestar l'amenaça soviètica el 1949.

OTASE *f* Organització del Tractat del Sud-est Asiàtic. Organització regional de defensa fundada el 1955 per alguns estats de l'Àsia sud oriental, d'Oceania, d'Europa i d'Amèrica amb l'objectiu de limitar l'expansió comunista al Pacífic. Va desaparèixer el 1977.

pacte de Bagdad *m* Acord militar i polític entre alguns països de l'Orient Mitjà per a limitar l'expansió comunista a la regió, firmat el 1955.

pacte de Varsòvia *m* Acord de cooperació militar firmat el 1955 entre l'URSS i els països del bloc de l'Est, desaparegut el 1991.

PCE *m* Partit Comunista d'Espanya. Organització política fundada el 1921.

PCF *m* Partit Comunista Francès. Organització política fundada el 1920.

PCI *m* Partit Comunista Italià. Organització política fundada el 1921 i desapareguda el 1991.

PCUS *m* Partit Comunista de la Unió Soviètica. Organització política fundada el 1918 i desapareguda el 1991.

perestroika *f* En rus, literalment 'reconstrucció'. Lema oficial de la presidència de Gorbatxov i del seu intent de reforma del sistema soviètic.

RDA *f* Sigla de *República Democràtica d'Alemanya* (Alemanya Oriental).

realpolitik *f* Política exterior que normalment es basa més en interessos pràctics i immediats que en principis teòrics o ètics. En l'etapa de la Guerra Freda, van dur a terme una diplomàcia basada en els principis de la *realpolitik* sobretot Nixon i Kissinger.

Revolució Cultural *f* Campanya de masses instigada pel líder xinès Mao Zedong entre 1966 i 1969 i dirigida contra els intel·lectuals i els membres del partit acusats d'haver abandonat els ideals revolucionaris. Desembocada en una etapa de caos, violència i desordre social, va servir per a consolidar el poder interior del mateix Mao.

RFA *f* Sigla de *República Federal d'Alemanya* (Alemanya Occidental).

SALT *f* Sigla corresponent a *strategic armies limitation talks* (conferències sobre la limitació de les armes estratègiques). Van ser unes negociacions entre l'URSS i els Estats Units que van portar a la firma, el 1972, d'un primer acord (SALT I) sobre la limitació dels sistemes de defensa antimíssils.

Sistema Monetari Internacional *m* Conjunt d'organitzacions i normes estructurades per a facilitar les relacions monetàries entre països i perquè els negocis internacionals es desenvolupin sense complicacions.

Vietcong *m* Organització guerrillera (el nom oficial de la qual va ser Front Nacional d'Alliberament del Vietnam) que lluitava, al Vietnam del Sud, contra el règim prooccidental. Suportada pel Vietnam del Nord, els comunistes eren majoria a les seves files.

Yom Kippur *m* Celebració religiosa i festiva dels jueus, en què els fidels donen compte a Déu de les seves accions.

Bibliografía

- Aron, Raymond** (1989). *Paz y guerra entre las naciones*. Madrid: Alianza.
- Chen, Jian** (2005). *La China de Mao y la Guerra Fría*. Barcelona: Paidós Ibérica.
- Feis, Herbert** (1960). *Between War and Peace: The Potsdam Conference*. Princeton: Princeton University Press.
- Gaddis, John Lewis** (1989). *Estados Unidos y los orígenes de la guerra fría: 1941-1947*. Buenos Aires: Grupo Editor Latinoamericano.
- Gaddis, John Lewis** (1992). *La contención: concepto y política*. Buenos Aires: Grupo Editor Latinoamericano.
- Gaddis, John Lewis** (2008). *La Guerra Fría*. Barcelona: RBA.
- Halliday, Fred** (1989). *Génesis de la Guerra Fría*. México: Fondo de Cultura Económica.
- Hobsbawm, Eric J.** (1995). *Historia del siglo xx, 1914-1991*. Barcelona: Crítica.
- Judd, Tony** (2006). *Postguerra. Una historia de Europa desde 1945*. Madrid: Taurus.
- Kolko, Gabriel** (1974). *Políticas de guerra: el mundo y la política exterior de los Estados Unidos, 1943-1945*. Barcelona: Grijalbo.
- Mammarella, Giuseppe** (1996). *Historia de Europa contemporánea desde 1945 hasta hoy*. Barcelona: Ariel.
- Segura, Antoni** (2001). *Más allá del Islam*. Madrid: Alianza Editorial.
- Thomas, Hugo** (1988). *Paz armada: los comienzos de la guerra fría, 1945-1946*. Barcelona: Grijalbo.
- Tusell, Javier** (1979). *Eurocomunismo en España*. Madrid: Fundación Humanismo y Democracia.
- Veiga, Francesc i altres** (2006). *La paz simulada. Una historia de la Guerra Fría, 1941-1991*. Madrid: Alianza.
- Zubok, Vladislav** (2008). *Un imperio fallido*. Barcelona: Crítica.

